

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב שמעון לוי

אקטואליה ורלבנטיות בהוראת הגמרא בישיבה התיכונית

א. מבוא

רבות נכתב בבטאון "שמעתין" על הצורך הדחוף והחיוני בהוראת גמרא בדרך אחרת, בדרך מעניינת שתניע את התלמיד להתעניין, לרצות ללמוד גמרא, ואשר תביא אותו לאהבת לימוד הגמרא ולאהבת תורה. אחת הדרכים שהצענו במאמרים השונים היא להפוך את הסוגיה התלמודית לנושא אקטואלי ורלבנטי לחיי התלמיד¹. אין זה סוד שיש מרחק רב בין עולם המושגים של התלמיד לבין עולם המושגים התלמודי. כתוצאה מזה יש ניכור וזרות בין הלומד לבין הטקסט שלפניו. המורה והר"מ שהוא אמור לתווך בין התלמיד לבין החומר הנלמד, עוסק פעמים רבות במלחמת קיום והישרדות, כיצד לעניין את התלמיד ולחבב עליו את הסוגיא התלמודית, אך המורה לא מעניין את התלמיד, והתלמיד לא מתעניין בנלמד וחוזר חלילה.

לפני כשלוש שנים הגשתי הצעה מפורטת להוציא לאור "גמרא לתלמיד" על המסכתות או הפרקים הנלמדים בישיבות ובבתי-הספר על פי תכנית הלימודים בגמרא. הספר "גמרא לתלמיד" יכלול אירועים אקטואליים ורלבנטיים לחיי התלמיד, הזיקה של כל אירוע לסוגיה הנלמדת, וכיצד מקיימים דיון ומציאת דרכי פתרון בכל בעיה ע"פ הסוגיה הנלמדת, לצערי, מסיבות שונות ההצעה לא הגיעה לכלל מימוש.

כ"כ לענייך, זו גם הדרך הנכונה בלימוד הגמרא, שהרי תורתנו הקדושה, תורת חיים היא, והיא ניתנה לנו ע"י הקב"ה כדי לחיות על פיה ולהתמודד עם בעיות החיים שבכל דור ודור באמצעותה ורק באמצעותה בבחינת מה שאמרו חז"ל, שהקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא. נמצא שכל ענייני העולם נבראו ע"פ התורה, והתורה נותנת מענה לכל המציאות שנבראת על פיה, ואלו הם דברי

1. ראה "שמעתין" 140, עמ' 29-31, פסקה "אקטואליה".

2. זוהר פרשת תרומה דף קס"א, א.

הזוהר הקדוש²: "וכד בעא קודשא בריך הוא למברי עלמא, הוה מסתכל בה באורייתא בכל מלה ומלה, ועביד לקבלה אומנותא דעלמא. בגין דכל מלין ועובדין דכל עלמין באורייתא אינון. ועל דא קודשא בריך הוא הוה מסתכל בה וברא עלמא". [תרגום=וכאשר רצה הקדוש ברוך הוא לברוא העולם, היה מסתכל בה בתורה בכל דבר ודבר, ועושה כנגדה אומנות העולם. מפני שכל דברים ומעשים של כל [ה]עולמות בתורה הם. ועל כן הקדוש ברוך הוא היה מסתכל בה וברא העולם].

כך גם בסוגיה התלמודית יש בה את כל היסודות ההלכתיים והמשפטיים, דרכי ההקשה והדין הרלבנטיים בבעיות החיים. תפקידו של הר"מ והמורה לגמרא הוא לחשוף יסודות אלה בכל סוגיה נלמדת בעזרת תלמידיו, ולפתח אתם דיון סביב היישום המתבקש והמתחייב מן הסוגיה התלמודית לשאלות החיים כפי שהם קיימים ומתרחשים בפועל בהתאם למציאות המשתנה. אין ספק שהר"מ או המורה לגמרא בעידן זה, צריך להיות בעל הכשרה מיוחדת ובעל יכולת יישום בדרגותיה הגבוהות ביותר, מלבד היותו תלמיד חכם השולט במכמניה של הסוגיה על כל הסתעפויותיה ובקי בש"ס.

- ב -

הצעתנו זו באה לתת מענה לבעיית הוראת הגמרא בדרך המקובלת בישיבות התיכוניות, לימוד סדיר ומסודר לפי סדר הדפים. עם זאת, ההצעה באה להקנות מיומנויות יישום לתלמיד אשר עם הזמן ילמד לתרגם את סוגיית "הנותן סם לפני בהמת חבירו", המופיעה בפרק "שור שנגח את הפרה"³, לשולח וירוס ברשת

3. לצערי הרב, רבים מן המערערים על חוסר העניין שמגלים תלמידים רבים בשיעורי גמרא, מנפנים בשם הפרק "שור שנגח את הפרה" תוך כדי הדגשה והבלטה של חוסר הרלבנטיות של פרק זה לחיי התלמיד. לטענתם, מה לו ולתלמיד בן זמנינו עם "שור שנגח את הפרה", אימתי הוא ראה לאחרונה שור נוגח פרה וכו'. לעניין מערערים אלה לא זכו כנראה לטעום את טעמה של הסוגיה התלמודית ואת יסודות המשפט העברי הנמצאים בפרק שור שנגח את הפרה, אשר שמו של הפרק אינו מעיד על תוכנו, כשם ששם המסכת אינו מעיד לפעמים על תוכנה כמו מסכת "ביצה" העוסקת בענייני יו"ט, ואכן בראשונים היא נקראת בשם "מסכת יום טוב", כך מכנה אותה הר"ף בפירושו למסי ביצה, בסוף פירושו הוא כותב: "סליקא להו פרק משילין וסליקא לה מסכת יום טוב". כך מכנה אותה גם הר"ה - ר' זרחיה הלוי בעל "המאור הגדול" ו"המאור הקטן" - בספרו "ספר הצבא", וכך מכנה אותה הרא"ש בפירושו, ראה ר"א"ש למסי שבת פרק ט"ז סימן יב ופרק י"ח סימן א' וב', וכן כינוה ראשונים ואחרונים. עם זאת שמה המקורי המתנוסס עליה אינו מעיד על תוכנה, ומכאן קצרה הדרך למערערים, אשר מערערים גם על לימוד מסכת ביצה. כדי לסתום פיות משטינו ומקטרינו, מצאתי לנכון לכתוב על האקטואליה והרלבנטיות של מסי בבא קמא דזוקא, בה נמצא פרק "שור שנגח את הפרה", ובכך להוכיח את התועלת הרבה שיש לתלמיד מסוגיותיה של מסי בבא קמא והזיקה שלהן לבעיות החיים שבכל תקופה ותקופה כולל בעיות ושאלות המעסיקות תלמיד בן זמנינו.

תקשורת מחשבים למחשב חבירו וגרם לו נזק. או סוגיית קנייני גניבה ע"פ סוגיית הגמי בפרק "מרובה" ותרומה לפורץ למחשב חבירו באמצעות תקשורת מחשבים והעתיק ממנו חומר חסוי וגרם בכך נזק לחבירו וכדומה, וכפי שנפרט להלן.

ברצוני להדגיש כי אין כוונתי להוראת הגמרא בשיטת הנושאים, שיטה אשר לדעת מורים רבים מעלותיה מועטין וחסרונותיה מרובין. אמנם בשיטה זו מנסים להתמודד באמצעות המקורות עם נושאים המטרידים את מנוחתו של הנוער כיום, בין אם אלה שאלות קיומיות בחיי החברה והמדינה ובין אם אלה שאלות ערכיות ודילמות אישיות כגון: ערך החיים, קדושת החיים, ערך השלום, היחס למיעוטים, התנגשות בין ערכים, יחיד וחברה, המדינה בראי ההלכה וכו'.⁴ נושאים שבוודאי חשובים וחיוניים להתפתחותו הנפשית של הנוער, ואשר בוודאי יש למצוא את המסגרת המתאימה ללמוד נושאים אלה ע"פ המקורות ובהעמקה מתאימה, ואף על חשבון חלק משיעורי הגמרא ותושבע"פ. עם זאת הוראה בדרך זו נתפסת בעיני התלמיד כבריחה מן הגמרא, אין בה אתגרים אינטלקטואליים, ועם כל החשיבות והצורך בליבון ובעיסוק בנושאים ערכיים ע"פ המקורות, ובחינוך להתמודדות עם קשיי החיים וכדו'.

עם זאת, התלמיד מתרגל לראות במקורות לקט מקרי ואוסף קטעים ושורות ע"פ בחירתו של המורה, בחירה שאינה מציגה לפניו את תורתנו הקדושה במלוא יופיה והדרה על המרחבים העצומים שלה שאין להם קץ גבול ותכלית. וכדברי הגמי במסי' עירובין⁵:

"אמר רב חסדא דריש מרי בר מר, מאי דכתיב⁶ 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד'. דבר זה אמרו דוד ולא פירשו. אמרו איוב ולא פירשו. אמרו יחזקאל ולא פירשו. עד שבא זכריה בן עדו ופירשו. אמרו דוד ולא פירשו דכתיב 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד'. אמרו איוב ולא פירשו דכתיב⁷ 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים'. אמרו יחזקאל ולא פירשו דכתיב⁸ 'ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה והיי'. [רשי"י = ויפרוש אותה לפני מגילת תורה שבעל פה הראשון]... עד שבא זכריה בן עדו ופירשו דכתיב⁹ 'זואמר

4. לפני כמה שנים הוקמה וועדה חשובה בראשותו של פרופי נחום רקובר, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה דאז. וועדה שכללה רבנים ומפמ"רים, שופטים ואנשי חינוך, פרופסורים ואנשי אקדמיה. ואשר הייתה אמורה להציע למערכת החינוך ערכה הכוללת יחידות לימוד בנושאים אלה ואחרים, כדי לתת כלים מבוססים על המקורות בידי התלמיד שיוכל להתמודד עם נושאים אלה העומדים ברומו של עולם. לצערי, הדברים לא יצאו מן הכוח אל הפועל.

5. דף כא, ע"א.

6. תהלים קי"ט, צו.

7. איוב י"א, ט.

8. יחזקאל ב', י.

9. זכריה ה', ב.

אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגילה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה. וכי פשטת לה הוא לה עשרין בעשרין, וכתוב 'היא כתובה פנים ואחור'. וכי קלפת לה כמה הוא לה ארבעה בעשרין. וכתוב¹⁰ 'מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וגוי, נמצא כל העולם כולו אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה'¹¹.

גם המורים המלמדים בשיטת הנושאים אינם רואים בשיטה זו, שיטה רצינית אשר תגאל את לימוד הגמרא, ואולי ההיפך הוא הנכון, גם הם רואים בשיטה זו בריחה מהוראת הגמרא, אך מאחר שאין להם כלים ויכולת להתמודד עם סוגיה תלמודית בעומק הנדרש וביצירת מוטיבציה אצל התלמידים, מצאו פינה להתגדר בה. אמנם לא יודו על האמת שזו בריחה מן המציאות ובריחה מן הגמרא, ועל כן הם עושים אידיאליזציה של השיטה, למרות שזה הכרח ומצב של בדיעבד ולא הדבר הרצוי ולכתחילה.

ואכן ר"מים סיפרו כי באחת מהשתלמויות של ר"מים הופיע בפניהם אחד מן המורים המלמדים בשיטת הנושאים, ובין שאר דבריו אמר להם בגאווה שתלמידיו אינם שונאים גמרא. כששאלו אותו כיצד הוא מסביר זאת, תשובתו הייתה פשוטה ומדהימה: "הם פשוט לא לומדים גמרא לכן לא שונאים אותה". ללמדך, שגם מורי השיטה לא מלמדים גמרא בדרך זו, ואף שמעתיקים קטע גמרא לצורך הנושא הנלמד, הרי שהקטע בא לשרת את המטרה אך אין הוא מטרה.

יתכן שישנן אוכלוסיות שרק בדרך זו ניתן לעניין אותם, אך לא זו השיטה שיישיבה תיכונית צריכה לאמץ. מה עוד, שלעניין גם תלמידים מאוכלוסיות חלשות ניתן לרומם אותם ולהגיע אתם לגבהים ולעומק הסוגיה התלמודית, המורה צריך רק להאמין בפוטנציאל הגנוז בתלמידיו ולהוציאו מן הכוח אל הפועל בכוח אישיותו, יכולתו הלמדנית והכשרתו המיתודית-דידקטית.

- ג -

נציע עתה דוגמאות לנושאים אקטואליים ורלבנטיים לחיי התלמיד, אשר הדיון בכל אחד מהם מתבקש ומתחייב מסוגיותיה השונות של מסכת בבא קמא.

אירוע א

ראובן ביקש משמעון לשלוח אליו קובץ מחשב באמצעות הדואר

10. ישעיה מ', יב.

11. עיין ברשימי ובתוסי' שם בעירובין כיצד מחשבין חשבון זה.

האלקטרוני שלו. שמעון נענה לבקשתו של ראובן, ושלח את הקובץ המבוקש. אך קובץ זה הכיל וירוס המסוגל לפגוע בתכולה של המחשב ולגרום לו נזק בלתי הפך. ראובן אמנם לא קיבל את הקובץ המבוקש, ולאחר בירור העניין התברר ששמעון טעה בכתובת המשלוח, ואת הקובץ שלח לדואר האלקטרוני של לוי. כשלוי פתח את הדואר האלקטרוני שלו גילה בו קובץ בלתי מזוהה. עם פתיחת הקובץ חדר הוירוס לזכרון של המחשב של לוי ומחק את כל התכולה שלו ובכך נגרם לו נזק כספי רב.

לאחר בירור העניין עלה לוי על עקבות השולח ודרש ממנו תמורה מלאה לנוק שנגרם לו. שמעון טען לעומתו כי בטעות נשלח קובץ זה אליו ולא עשה זאת במזיד, וכיוון שהוא שוגג, אינו חייב לשלם. כמו כן הוסיף שמעון וטען כנגד לוי, שלא היה לו לפתוח קובץ בלתי מזוהה שיכול להיות שמכיל וירוס, וכיוון שעל ידי מעשה הפתיחה של הקובץ שנעשה על ידו חדר הוירוס למחשב, נמצא שהוא גרם לעצמו את הנזק ולא אני נושא באחריות.

אירוע ב

ראובן ביקש משמעון דיסקט ובו קובץ מסויים בהשאלה. ראובן התעניין אצל שמעון האם הדיסקט נקי מוירוסים, ואכן שמעון הבטיחו שהדיסקט נקי מוירוסים. כאשר ראובן פתח את הדיסקט במחשב שלו התברר לו שהדיסקט הכיל וירוס שגרם נזק לתכולת המחשב. ראובן תבע משמעון לשלם לו עבור הנזק שגרם לו.

אירוע ג

ראובן הצליח לחדור למחשב של אחד הבנקים וביצע שם אחת מן הפעולות הבאות:

- מחק יתרת חוב שהיתה בחשבון שלו, או שהוסיף סכום כסף לחשבונו בבנק.
- מחק יתרת חוב שהיתה בחשבון של שמעון.
- מחק יתרת זכות שהיתה בחשבון של יהודה.
- רשם בחשבונו של יששכר סכום חובה, כאילו יששכר חייב סכום זה לבנק.
- הוסיף סכום כסף לחשבונו של זבולון, ובכך הטעה את זבולון בחושו שעומד לזכותו סכום כסף גדול בבנק. כ"כ, במעשה זה, הטעה את הבנק ביחס לסכום הכסף הכללי העומד עכשיו לרשות הבנק.

אירוע ד

ראובן פרץ למחשב של שמעון והעתיק ממנו כתב יד נדיר אשר עמד להוציא לאור. ראובן הציג כתב יד נדיר זה באתר אינטרנט והציעו להעתקה חינם אין כסף לכל דכפין. יהודה שגילה תגלית נדירה זו באתר האינטרנט הוריד את הקובץ הדפיסו והוציאו לאור.

כשנודע הדבר לשמעון דרש מיהודה לפצות אותו על הנוק שנגרם לו. יהודה טען לעומתו שהוא פעל בתום לב ולא ביצע שום מעשה שאינו חוקי. תפנה למי שפרץ למחשב שלך וגנב ממנו חומר זה והציגו באתר אינטרנט לכל דכפין, הציג יהודה לשמעון. שמעון ערך דרישה וחקירה ועלה על עקבות ראובן שפרץ למחשב שלו ודרש ממנו פיצוי מלא עבור הגניבה והנוק שגרם לו. ראובן טען לעומתו, כי הוא לא גנב שום דבר מרשותו והחומר שהיה במחשב נשאר במקומו.

אירוע ה

ראובן גנב משמעון מחשב חדש, הביאו לביתו, השאירו באריותו ולא עשה בו שימוש. לאחר כמה שנים התחרט על מעשהו, החזיר את המחשב באריותו והתנצל על עגמת הנפש שגרם לו. שמעון סירב לקבל את המחשב בטענה שדגם זה שהיה יקר ערך בשעת הגניבה, אין לו כל ערך כיום בגלל תחלופת המחשבים והדגמים החדשים הנמצאים כיום בשוק המחשבים. ועל כן הוא דורש ממנו לשלם לו את שווי של המחשב כפי שהיה בשעת הגניבה ולא לפי שווי היום. ראובן טען לעומתו הרי שלך לפניך, את זה לקחתי ואת זה אני מחזיר.

חמישה אירועים אלה נבחרו במיוחד מתחום המחשב והאינטרנט, מאחר שתחום זה דומיננטי מאוד בחיינו הציבוריים והפרטיים. אין היום מיגזר כל שהוא, שלא מתנהל באמצעות המחשב, ולא ניתן להעלות על הדעת ניהולו של מפעל רציני שלא באמצעות המחשב. די לציין שני ענפים בהם יש תלות מוחלטת במחשב. ענף הבנקאות והפיננסים ותחום הרפואה כולל בתי חולים, מרפאות ושירותי הרפואה השונים. לא ניתן לקבל שירות כל שהוא בשני ענפים אלה לדוגמה, אם המחשבים האוגרים בתוכם את המידע הנחוץ והעדכני לא יפעלו מסיבה כל שהיא.

- ד -

אבל כיוון שבעיות החיים בתחום הניזקין ודיני ממונות קיימות גם בנושאים אחרים ולא רק בתחום המחשב והאינטרנט, נציג כמה אירועים נוספים בתחומים אחרים והיישום שלהם ע"פ סוגיותיה השונות של מסכת בבא קמא.

אירוע ו

ראובן הבחין במחבל חמוש שירה לכל עבר וברח מן המקום. ראובן רץ אחריו כדי להסגיר למשטרה שלא יפגע באנשים נוספים. תוך כדי המרדף אחר המחבל פגע ראובן בדוכנים שהיו בסביבה וגרם להם נזק רב. בעלי הדוכנים תבעו את ראובן לשלם להם בגין הנוזקים שגרם להם. האם ראובן חייב לשלם או לא?

אירוע ז

ראובן שלח ידו לארנקו של שמעון שלא בידיעתו, שלף משם שטרות כסף שכל אחד מהם על סך 200 ש"ח ומחק מהם את המספרים שעליהם. בנק ישראל לא רצה לכבד שטרות אלה. שמעון תבע את ראובן לפצות אותו על הנזק שגרם לו.

האם ראובן חייב מן הדין לשלם לשמעון עבור הנזק שגרם לו או לא?

אירוע ח

ראובן חש ברע והובהל לחדר מיון של בית חולים סמוך. הרופא התורן שהיה בחדר המיון ערך לראובן בדיקות רפואיות, צייד את החולה במירשם רפואי לאור האבחנה אותה קבע בהתאם לבדיקות ושיחררו לביתו. מצבו של ראובן התדרדר ושוב הובהל לבית-חולים. רופא אחר שטיפל בו ערך לו בדיקות יסודיות וקבע על סמך צילומים שהוא סובל מכיב קיבה חריף שעלול לסכן את בריאותו. מיד הוכנס לחדר ניתוח ונערך לו ניתוח שהציל את חייו. בני משפחתו של ראובן החליטו להגיש תביעה נגד הרופא התורן הראשון שהתרשל בתפקידו ולא עשה את כל הבדיקות החיוניות במצב זה, ועל כן לא קבע אבחנה נכונה וגרם לראובן סבל רב והחמרה במצב בריאותו.

האם ניתן לחייב את הרופא בגין התרשלות בתפקיד ואבחנה רפואה לא

נכונה?

אירוע ט

לכיתה די של ביה"ס היסודי נכנס רכוז הבטחון של ביה"ס לפקח על תרגיל ירידה למקלטים. ביציאתו מהכיתה השאיר אקדח טעון עם מחסנית מלאה כדורים על שולחן המורה. בינתיים חזרו חלק מתלמידי הכיתה לכיתתם. אחד מתלמידי הכיתה נטל את האקדח שיחק בו ולפתע נפלט כדור שגרם לפציעתו של חברו.

האם אפשר לחייב את רכוז הבטחון על הנזק שגרם, מאחר שפשע והשאיר

אקדח טעון עזוב?

אירוע י

לראובן היו בבית גנזיו שלוש יצירות אמנותיות נדירות ויקרות ערך. שווי כל יצירה 50 אלף דולר. שכנו של ראובן שקינא תמיד בהצלחתו החליט לחבל באוצר זה של ראובן. באחת הפעמים הצליח לחבל באחת היצירות והשחיתה כליל. כתוצאה מהשחתת היצירה האחת עלה ערכן של שתי היצירות שנותרו ושהיו זהות ליצירה שהושחתה, ועכשיו כל יצירה שווה 100 אלף דולר כל אחת. ראובן דרש מהשכן לשלם לו 50 אלף דולר עבור היצירה האמנותית שהשחית לו. השכן טען לעומתו כי למעשה לא נגרם לו כל נזק, ואף הוא מרוויח מן ההשחתה,

שהרי ערכן של שתי היצירות שנשארו שוויין יחד 200 אלף דולר, לעומת 150 אלף דולר שוויין של 3 היצירות שהיו לו לפני ההשחחה. האם השכן חייב לשלם לראובן עבור היצירה שהשחית לו?

- ה -

עיינן עתה בסוגיות הגמרא ונראה כיצד מיישמים כל אחד מאירועים אלה לסוגיה הנלמדת, אך תחילה ברצוני להזגיש כי אין מטרתנו בדרך היישום הזאת לפסוק הלכה למעשה, למרות שהאירוע מנוסח בניסוח אשר מתבקשת ממנו הכרעה ופסק הלכה, שהרי אין פוסקין הלכה לא מן המשנה ולא מן הברייתא ולא מן הגמרא. וכדברי הגמ' במס' נדה¹²: "אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר בארבע". ושאלה שם הגמ': "מאי קמ"ל שמואל, בכולהו תנן הלכתא?" והשיבה שם הגמ' "אלא הא קמ"ל, שאין למדין הלכה מפי תלמוד". וביאר שם רש"י¹³: "מדחינטיך למימר לכו הלכה, שמע מינה דאין למדין הלכה מפי תלמוד מחוק המשנה וצרייתא ששנייה צהן הלכה כפלוגי, אין למדין מכאן..." וקל וחומר בעניינים אלה המבוססים על "לדמויי מילתא למילתא".

וכדברי הגמ' במס' בבא בתרא¹⁴: "תיר אין למדין הלכה לא מפי לימוד ולא מפי מעשה, עד שיאמרו לו הלכה למעשה. שאל ואמרו לו הלכה למעשה, ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה. מאי ובלבד שלא ידמה והא כל התורה כולה דמויי מדמיין לה, אמר רב אשי הכי קאמר, ובלבד שלא ידמה בטרפות. דתניא: אין אומרים בטרפות זו דומה לזו. ואל תתמה, שהרי חותכה מכאן ומתה, חותכה מכאן וחיתה".

כתב שם הרשב"ם: "אין למדין הלכה - כלומר אין למדין לעשות. לא מפי גמרא, שאם לומד הרב דרך לימודו ואמר מסתבר טעמא דפלוגי חכם, אין תלמידיו למדין משם הלכה, דשמא אם יבוא לידו מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר"¹⁵.

גם בענייננו, הדיון צריך להיות דיון השוואתי, יישומי ולא הלכה למעשה. מה עוד שבכל נושא ונושא יש צורך לעיין בדבריהם של הראשונים והאחרונים ופעמים אף אין די בכך, ובפרט בבעיות חדשות שספרי פסיקה לא דנו בהם, ויש צורך להפנות את השאלה לגדולי הפוסקים היום כדי לקבל חוות דעת הלכתית ופסק הלכה מעשי.

12. דף ז, ע"ב.

13. בדייה הא קמ"ל.

14. דף קל, ע"ב.

15. וכבר האריכו בסוגיה זו הרבה מן הפוסקים הראשונים והאחרונים. ועיין מה שכתב בזה הרדב"ז בשו"ת רדב"ז חלק ב' סימן תרמ"ז.

כ"כ, המטרות של הוראת גמרא צריכות לעמוד לנגד עיניו של המורה והר"מ, על פיהן צריך ללמד את סוגיית הגמ', כולל הקניית מיומנויות למידה, ניתוח, הבנה, העמקה וכד'. ולא דווקא פסק ההלכה שאינו ממטרותיה של הוראת הגמ'. מן הסתם, תלמידים יתעניינו גם בפסיקה ההלכתית המחייבת, ולשם כך יכול המורה או הר"מ לנצל הזדמנות זו ולייעץ לתלמידיו לפנות לרב פוסק שיציעו בפניו את הבעיה המעשית וישמעו ממנו מה ההלכה למעשה, ובכך ירגיל את תלמידיו ל"שאלת חכם" וליעשה לך רב".

דרך ההוראה של האקטואליה והרלבנטיות צריכה להביא בחשבון את סוג האוכלוסיה הלומדת ודרך ההתענינות שלהם. ישנם תלמידים שהצגת האירוע לפני תחילת השיעור תביא אותם לידי מוטיבציה גבוהה ורצון להעמיק בסוגיה הנלמדת כדי לנסות לתת מענה לבעיה שהוצגה. ויש תלמידים אשר הדרך ההפוכה פועלת לגבם. הם יעדיפו להעמיק בסוגיה ולהבינה על בוריה, ואח"כ מנסים להתמודד עם יישומים אקטואליים ועריכת השוואה לסוגיה הנלמדת. כמובן שהמורה יבחר את הדרך הקרובה ביותר ללבם של תלמידיו, או שיתאים את הדרך לדרגת הקושי של הסוגיה ולדרגת היישום של האירוע הנידון.

פעמים רבות יש להחליט על דרך ההוראה דקות אחדות לפני תחילת השיעור. מאחר שבחירת הדרך היא פועל יוצא של רמת ההתענינות וההקשבה של התלמידים אשר מושפעים ממצב הרוח הפרטי והכללי, ולא תמיד דרך אחת טובה לכל המצבים. בכל מקרה, המורה צריך להיות ערוך ומוכן לכל אחת משתי האפשרויות, ולפעול בהתאם לתנאי השטח.

ברצוני לציין עוד, כי אין בכוונתי להציג כאן מערך שיעור מסודר ומושלם הכולל את כל הסממנים הדידקטים הנצרכים להוראת גמרא, מאחר שאין זו המטרה של המאמר הזה. ועל כן מורה הבא ללמד שיעור זה עליו להכין מערך שיעור מובנה הכולל גם את ההקדמות הנחוצות, כמו הבהרת מושגים, הצגת דרגות הניזקין: א. אדם המזיק. ב. דינא דגרמי. ג. גרמא בניזקין, ודוגמאות לכל אחד מהם.

- 1 -

ועתה לאירועים הראשונים¹⁶ ויישומם ע"פ סוגיית הגמרא.
מובא במשנה¹⁷: "הכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעל הבית פטור. ואם הוזקה בהן בעל הפירות חייב".
ובגמ' שם¹⁸:

16. האירועים א-ה מופיעים לעיל בסעיף ג.

17. בפרק שור שנגח את הפרה (עיין הערה 3) דף מו, ע"א.

18. שם דף מ"ז, ע"ב.

"אמר רב לא שנו אלא שהוחלקה בהן אבל אכלה פטור. מאי טעמא, הוה לה שלא תאכל. אמר רב ששת אמינא, כי ניים ושכיב רב אמר להא שמעתא. דתניא, הנותן סם המות לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. סם המות הוא דלא עבידא דאכלה, אבל פירות דעבידא דאכלה, בדיני אדם נמי מייחייב, ואמאי, הויה לה שלא תאכל. אמרי, הוא הדין אפילו פירות נמי פטור מדיני אדם, והא קמ"ל דאפילו סם המות נמי דלא עבידא דאכלה חייב בדיני שמים. ואיבעית אימא סם המות נמי באפרותא דהיינו פירי".

הבסיס והיסוד של הדיון בעניינינו זו כמובן הברייתא: "הנותן סם המות לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים".

הטעם שהוא פטור מדיני אדם מפני שמקרה זה נחשב לגרמא בניזקין, כיוון שהוא לא עשה מעשה היזק בידים, שהרי הוא לא הכניס את הסם לפיה של הבהמה אלא הניחו לפנייה, והיא נטלה אותו מעצמה ואכלה אותו, ואילו לא הייתה לוקחת אותו לא היה בא לה נזק זה, נמצא שהניזק הוא שהביא את הנזק על עצמו, ולא מי שהניח את הסם שהוא רק גרם לנזק.

וכך כתבו התוס' שם בטעם הדבר וז"ל¹⁹: "אלא היינו טעמא, כיוון שבמתכוין מביא עליו דבר שמזיקו, אינו ראוי זה להתחייב בכך". כלומר, כיוון שהניזק הוא שמביא על עצמו את הנזק, אי אפשר לחייב את גורם הנזק. וכך כותב להדיא הרמב"ם²⁰ וז"ל: "הנותן סם המות לפני בהמת חברו פטור, מפני שהיה לה שלא תאכל, ולא איהו קא גרים היזיקא אלא מחמת דעת אחרת נעשה, ואפשר היה שלא אכלה והיא הביאה עליה הנזק שאכלתן. ולא מצינו מזמין נזקין שיהא חייב".

לפני שנעבור ליישום הנלמד, עלינו להדגיש כי מקרה זה של הנותן סם לפני בהמת חברו, איננו "מזיק בידים" הנלמד מהפסוק²¹: "מכה נפש בהמה ישלמנה", שממנו לומדים על מזיק רכוש חברו שחייב המזיק לשלם לניזק את הנזק, ואין זה משנה באיזו דרך הוא הזיק, אם מעשה הניזק היה ע"י כוחו של המזיק, דהיינו, בידיו, בגופו, או בכל דרך ישירה כמו ירה באקדח שבידו והזיק, או זרק חץ לטווח כל שהוא והזיק, וה"ה ע"י הפעלה של מכשיר אלקטרוני כל

19. בד"ה הוה לה שלא תאכל.

20. בקונטרס "דינא דגרמי". אגב - קונטרס דינא דגרמי שחיבר הרמב"ם וכן קונטרס "גרמא וגרמי" שחיבר רבינו אפרים מבעלי התוס', חיוניים ביותר לכל הלומד סוגיית נזיקין ודרגות ההיזק השונות.

קונטרס "גרמא וגרמי" לרבינו אפרים התפרסמו ממנו חלקים בלבד והיה עד עתה בכתב יד. זכינו והודפס קונטרס זה בשלמותו בתחילת הספר "אוהל ישעיה" לזכרו של הבחור היקר ר' ישעיהו ניימן זצ"ל, ספר זה כולל חידושי תורה על מסכת בבא קמא מגדולי הדורות מתקופות הראשונים והאחרונים ועד גדולי זמננו.

21. ויקרא כ"ד, יח.

שהוא כמו קרן לייזר, שולח וירוס כל שהוא באמצעות המחשב למחשב של חברו וגרם לו נזק ישיר לתכולת המחשב, מבלי שהניזק עשה פעולה כל שהיא מצידו שהביאה עליו את הנזק.

אמנם, בפועל, היום לא ניתן לשלוח וירוס למחשב של אדם ולהזיק לתכולה שלו, מבלי התערבותו של הניזק, אשר חייב לפתוח את הקובץ שנשלח אליו, ורק אחרי מעשה הפתיחה של הקובץ חודר הוירוס. אבל לו יצויר שתהיה בעתיד אפשרות לשלוח וירוס למחשב של אחר אשר יזיק לתכולת המחשב שלו בלי התערבות הניזק כלל, ודאי שהמזיק נחשב למזיק בידיים, וכלול ב"מכה נפש בהמה ישלמנה".

כ"כ, אם תיתכן אפשרות של משלוח וירוס למחשב כבוי של חברו, ובעת הפעלת המחשב הוירוס יחדור ויזיק לתכולת המחשב, גם מעשה זה נחשב למזיק בידיים, ואין הפעלת המחשב נחשבת כהתערבות הניזק בהבאת הנזק על עצמו, מפני שפעולת ההפעלה של המחשב הינה פעולה לגיטימית, והיא דומה לנאמר במשנה²²: "אכלה... מתוך החנות משלמת מה שהזיקה", וכתבו על כך התוס'²³: "אכלה מתוך החנות משלמת, ולא אמרינן היה לו לנעול חנותו". כלומר, פתיחת חנות והשארתה פתוחה הינה פעולה לגיטימית, ובהמה שנכנסה לחנות והזיקה, בעל הבהמה חייב ולא יוכל לומר לבעל החנות היה עליך לנעול את דלת חנותך, אלא להיפך, יכול בעל החנות לטעון כלפי בעל הבהמה, מה הבהמה שלך עושה ברשותי.

אמנם בדבר זה נחלקו רב יוסף ואב"י וכמובא בגמ' שם²⁴: "הנהו עיזי דבי תרבו (שם משפחה) דהוו מפסדי ליה לרב יוסף, אמר ליה לאב"י, זיל אימא להו למרייהו דליצנעניהו, אמר ליה, אמאי איזיל דאי אוילנא אמרי לי לגדור מר גדירא בארעיה. ואי גדר שן דחייב דרחמנא היכי משכחת לה, כשחתרה. אי נמי דנפיל גודא בליליא". אבל כבר נחלקו הראשונים בסוגיה זו הלכה כמי, כרב יוסף או כאב"י. הרי"ף בסוגיה על אתר פסק כרב יוסף וז"ל: "וקיימא לן כרב יוסף וליתא לדאב"י דשינוייה [הגהות הב"ח - דדיחוייה] בעלמא הוא".

וכתב שם ה"נמוקי יוסף": "והלכתא כרב יוסף - כן פסקו כל המפרשים ז"ל דאשוני לא סמכינן. ועוד דאב"י בההיא שעתא תלמיד היושב לפני רבו הוה". וגם התוס' על אתר כתבו²³ שאב"י השתמט מללכת, והביא את הרי"ף שפסק כרב יוסף. אבל הרי"ח בסוגיה חלק על הרי"ף ופסק כאב"י, וז"ל הרי"ח: "הנהו עיזי דבי תרבו דהוו מפסדי לרב יוסף, ואמר לאב"י זיל אצנעניהו, כלומר, הזהר לבעליהן שישמרו אותן. והשיבו אב"י יאמרו הבעלים יגדור גדר לשדהו. והשיב רב

22. דף יט, ע"ב.

23. בדף כג, ע"ב בד"ה "יכלי למימר לגדור מר גדירא בארעיה".

24. בבא קמא דף כג, ע"ב.

יוסף, אם כל שדות גדורות הן האי דכתיב 'וביער בשדה אחר' היכי משכחת לה, ופירק אביי כשחתרה הבהמה הגדר, או נפל הגדר בלילה ונכנסה הבהמה ואכלה, כי האי גוונא השן חייבת, אבל בשדה שאינה גדורה השן פטורה, ועמדה הא דאביי ולא איפריכא".

הרא"ש על סוגיה זו הביא את מחלוקת הרי"ף והר"ח וכתב: "ומודה אביי דבעיר אם נכנסה לחצר הניזק ואכלה שחייבת, שאין אדם יכול לנעול דלתי ביתו כל היום, והרועה יש לו לשמור הבהמה כשמוליכה דרך העיר שלא תיכנס לבית ותזיק".

א"כ גם לעניינינו, הפעלת המחשב, כאמור, נחשבת לפעולה לגיטימית כפתיחת דלת, וכשם שהרועה צריך לשמור על הבהמה כשמוליכה דרך העיר שלא תיכנס לבית פתוח ותזיק, ולא מחייבים את בעל הבית לנעול דלתותיו, כך גם לענין הפעלת מחשב, אם שולח הוירוס ישלח קובץ עם וירוס והחדרת הוירוס תהיה מיד עם פתיחת המחשב, הוי כאדם המזיק וחייב על מעשה זה. מפני שאינו יכול לטעון כנגד בעל המחשב שלא יפעיל אותו, אלא עליו לשמור שהוא לא יזיק²⁵.

- 1 -

ועתה לאירוע הראשון שבו שלח שמעון קובץ המכיל וירוס לדואר האלקטרוני של לוי בטעות, ועם פתיחת הקובץ ע"י לוי חדר הוירוס והרס את תכולת המחשב. מקרה זה נחשב לגרמא בניזקין ולא לאדם המזיק, מאחר שלולא הפעולה של פתיחת הקובץ הבלתי מזוהה ע"י לוי, לא היה הוירוס חודר למחשב, ולא היה נגרם לו כל נזק. נמצא שלוי הוא שהביא על עצמו את הנזק. ולכן הדין במקרה זה הוא פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים. וזה דומה ממש לנותן סם המות לפני בהמת חבירו, שללא נטילת הסם ואכילתו ע"י הבהמה לא היה נגרם כל נזק ע"י מעשהו של נותן הסם. אותו הדבר לגבי פותח הקובץ. ללא פתיחת הקובץ על ידו לא היה חודר הוירוס לתוך המחשב שלו ולא היה נגרם לו כל נזק. אמנם הוירוס מוסתר בתוך הקובץ ואינו ניכר כלפי חוץ שיש כאן מזיק כל שהוא, אבל גם בנותן סם המוות לפני בהמת חבירו והסם מוסתר בתוך מאכל הראוי למאכל בהמה, גם במקרה זה הוא פטור מדיני אדם.

וכך כתב השי"ך להדיא וז"ל²⁶: "ובש"ס פרק הפרה איתא דלא מיבעיא

25. ועיין ברא"ש ב"ק פרק הגוזל עצים אות י"ג, שכתב שכדי שמעשה נזק שעשה אדם יחשב לאדם המזיק, צריך שפעולת הנזק תיעשה על ידו בגוף הדבר שניזוק. דלא כהרי"ף והרמב"ם שכתבו שגם אם לא עשה מעשה בגוף הדבר שניזוק אלא ע"י מעשהו גרם שיהיה נזק ברכוש חבירו חייב. ראה רי"ף בסוף פרק כיצד הרגל. ורמב"ם בהלכות חובל ומזיק פרק ז' הלכה ז'.

26. בחושן משפט סימן שפ"ז סעיף קטן כ"ג.

אכלה סם המוות אלא אפילו אכלה עשב מאכל בהמה שהוא סם המוות לה פטור. ונראה דהוא הדין כשעירב סם המוות במאכל הראוי לה פטור. מה עוד שבקובץ בלתי מזוהה יש לחשוש מוירוס שהוסתר בתוכו, ועל מקבל הקובץ חובת הזהירות שלא לפתוח קובץ בלתי מזוהה ונחשב כהביא הנזק על עצמו.

כמוכן שיש להדגיש שגם במקרה זה הוא חייב בדיני שמים, ואינו נפטר מדיני שמים עד שישלם לחבירו עבור הנזק שגרם לו. נזק זה אמנם לא ניתן להוציאו בדיינים וזו המשמעות שהוא פטור בדיני אדם, אבל בדיני שמים הוא חייב כאמור. כ"כ, יש להדגיש שאין אנו דנים בהיבט המוסרי, וגם מקרה זה שהוא פטור בדיני אדם, היינו מבחינה משפטית טהורה לא ניתן לדיינים לחייבו על מעשה זה, אבל בוודאי שיש פגם מוסרי חמור בכל המקרים בהם נאמר: "פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים". וכאמור, אינו נפטר מדיני שמים עד שישלם לחבירו פיצוי מלא עבור הנזק שגרם לו.

לאור דברינו אלה, כל נזק הבא על הניזק ע"י פעולה אקטיבית של הניזק שבלעדיה לא היה ניזוק, אע"פ שהמזיק גרם לנזק - יהיה פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים. ואפילו במקרה שפלוגי השאיל לחבירו דיסקט הכולל קבצים הנחוצים מאוד לשואל, ודיסקט זה היה ללא וירוסים. והשואל החזיר למשאיל את הדיסקט לאחר שהחדיר לתוכו בכוונה תחילה וירוס, המזיק הזה נחשב לגרמא בניזקין ופטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים. אע"פ שהשואל הזה השיב רעה תחת טובה, מכיוון שהמשאיל הביא על עצמו נזק זה ע"י פתיחת הקובץ והחדרת הוירוס על ידי כך למחשב.

מה שאין כן לגבי האירוע השני שבו ביקש ראובן משמעון דיסקט בהשאלה, ושמעון הבטיח לראובן שדיסקט זה נקי מוירוסים, אך בפועל היה וירוס, ועם פתיחת הקובץ ע"י ראובן, חדר הוירוס למחשב וגרם נזק לתכולת המחשב. במקרה זה שמעון חייב לפצות את ראובן על כל הנזק שגרם לו, כיוון שראובן סמך עליו והוא פעל ע"פ הבטחה שלו שאין וירוס בדיסקט, מקרה זה אינו גרמא בניזקין, אלא נכנס לקטגוריה של דינא דגרמי.

והרי זה דומה למי שמראה מטבע למי שבקיא בטיב המטבעות כדי לוודא שמטבע זה אינו מזויף ושהוא מטבע עובר לסוחר, והוא סומך על דבריו. ואכן הוא ביצע עסקת מסחר על סמך דבריו, ואח"כ התברר לו שמטבע זה מזויף. הדין הוא שהבנקאי הזה שהטעה אותו חייב לשלם מדין דינא דגרמי, דבדינא דגרמי אנו פוסקים כר' מאיר שחייב.

מקרה זה שסומך על דבריו, ניתן להשוותו לסוגיית הגמ' בפרק הגוזל עצים. ואלו דברי הגמ'²⁷:

27. מסי בבא קמא דף ק.

"ריש לקיש אחוי ליה דנרא לרבי אלעזר, אמר, מעליא הוא. אמר ליה חוי דעלך קא סמיכנא. א"ל כי סמכת עלי מאי למימרא, דאי משתכח בישא בעינא לאיחלופי לך, והא את הוא דאמרת ר' מאיר הוא דדאין דינא דגרמי, מאי לאו ר' מאיר, ולא סבירא לן כוותיה. א"ל, לא ר' מאיר וסבירא לן כוותיה, הי ר' מאיר, אילימא ר' מאיר דתנן... אלא הא ר' מאיר דתניא מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו גדור, נפרצה אומר לו גדור, נתיאש ממנה ולא גדרה, הרי זה קידש וחייב באחריותו".

ונפסקה הלכה כר' מאיר דדאין דינא דגרמי, וכמובא בשי"ע²⁸ וז"ל: "קיימא לן כר' מאיר דדאין דינא דגרמי".
עכ"פ, האירוע השני נחשב לדינא דגרמי ושמעון חייב מן הדין לפצות את ראובן על הנזק שגרם לו.

- ח -

ועתה לאירוע ג שבו חדר ראובן למחשב הבנק וביצע שם פעולות בנקאיות שונות.

לגבי המקרה הראשון שבו ראובן מחק יתרת חוב מחשבונו בבנק, פשיטא שהוא חייב להחזיר לבנק את חובו, וכ"ש אם הוסיף כסף לחשבון שלו בבנק, דינו כגנב ממש, ועליו להשיב את הגניבה אשר גנב, ולפצות את הבנק בסכום המלא שגנב והוסיף לחשבונו. מקרה זה לא מחייב אותנו לדמותו לנושא אחר בבחינת "לדמויי מילתא למילתא"²⁹, מאחר שזה מעשה גניבה להדיא.

מאידך, לגבי המקרה השני שבו מחק ראובן יתרת חוב של שמעון ממאגר הנתונים של הבנק, אין כאן מזיק בידיים, שהרי הוא לא הזיק את הבנק ופגע ברכוש שהוא שווה ערך בסכום שאותו מחק ממאגר הנתונים, אבל הוא השמיד את הראיות של הבנק שבאמצעותם הוא יכל לתבוע משמעון לשלם את חובו לבנק. והרי זה דומה ל"שורף שטרותיו של חבירו". שהרי אם שמעון לא יתכחש לחוב שלו כלפי הבנק, הרי שאין כאן נזק ממש, אבל אם שמעון יתכחש לחוב זה, אין בידי הבנק שטר ראיה כנגד שמעון. ומאגר הנתונים של הבנק נחשב כשטר חוב שיש לבנק כנגד שמעון, ועל כן דינו של ראובן כשורף שטרותיו של חבירו שחייב לשלם מדינא דגרמי, וכפי שכבר ציינו לעיל שהלכה כר' מאיר דדאין דינא דגרמי.

ולכן, אם שמעון לא יתכחש לחוב שלו כלפי הבנק, וישלם לבנק את החוב, ראובן יהיה פטור מלשלם לבנק. אבל אם שמעון יתכחש לחוב שלו לבנק, ולבנק

28. בחושן משפט סימן שפ"ו סעיף א'.

29. ברכות יט, ע"א.

אין כל הוכחות פרט לנתונים הנמצאים במאגר הנתונים אותם מחק ראובן, חייב ראובן לשלם לבנק את מלוא הסכום שהפסיד לו מדינת דגרמי, כשורף שטרותיו של חבירו. וכפי שפסק הרי"ף³⁰ וז"ל:

"הא דאמר רבה הזורק מטבע של חבירו לים הגדול פטור, והצורם באוון פרתו של חבירו פטור³¹, והשורף שטרותיו של חבירו פטור³², לית הלכתא כוותיה בכלהו, דהא אסיקנא, אמר אמימר למאן דדאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי שטרא מעליא. ולמאן דלא דאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי ניירא בעלמא. הוה עובדא, וכפייה רפרם לרב אשי ואגבייה כי כשורא לצלמי, וכן הלכתא".

אותו הדין ואותו הטעם במקרה השלישי באירוע ג שבו מחק ראובן יתרת זכות שהייתה בחשבונו של יהודה. ראובן חייב לשלם ליהודה את הסכום שהפסיד לו מדינת דגרמי. כמו במקרה הקודם, הרישומים בבנק נחשבים כשטר חוב שיש ליהודה על הבנק, וגם מקרה זה נחשב כשורף שטרותיו של חבירו שחייב מדינת דגרמי. וכיוון שראובן שרף את ההוכחות הבלעדיות שיש ליהודה על הבנק, מדינת דגרמי עליו לשלם לו את כל הנזק.

מה שאין כן במקרה הרביעי של אירוע ג שבו רשם ראובן סכום חובה בחשבונו של יששכר, ובכך הוא מאפשר לבנק לתבוע סכום זה מיששכר, סכום שמעולם לא התחייב לבנק, עם זאת, בפועל לא הוציא כסף מיששכר, אלא גרם לו שהבנק יתבע אותו והוי גרמא בניזקין. וכדין גרמא בניזקין שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, גם במקרה זה ראובן פטור מדיני אדם, וכדי לצאת ידי שמים הוא חייב לפצות את יששכר ולשלם לו את מלוא הסכום שהבנק חייב אותו והוציא ממנו. אבל כאמור, בדיני אדם הוא פטור, שהרי גם לאחר מעשהו של ראובן, עדיין כספו של יששכר בידו.

גם במקרה החמישי שבאירוע ג שבו חדר ראובן למחשב הבנק והוסיף סכום כסף לחשבונו של זבולון, ובכך הוא הטעה אותו בחושו ששעומד לרשותו סכום כסף גדול בבנק, והוא אכן מימש זכות זו והוציא כסף מהבנק, וגרם נזק כספי לבנק, מעשהו זה של ראובן נחשב ע"פ הגדרתנו דלעיל כגרמא בניזקין שדינו הוא "פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים". שהרי הנזק הממשי לבנק נעשה על ידי זבולון שהוא בעל החשבון, בעת שמשך כסף לא שלו מהבנק. אמנם הוא אינו עושה זאת במזיד אלא בתום לב, אבל בפועל, המעשה שלו, הוא שגרם נזק כספי לבנק, ולא מעשהו של ראובן ששינה את הנתונים של הבנק, שהרי גם אחרי מעשהו של ראובן, הבנק ממשיך להחזיק בכסף זה ועדיין לא נגרם לו כל נזק, לכן ראובן פטור בדיני אדם, אף שמעשהו חמור מאוד, ואינו יוצא ידי שמים

30. במס' בבא קמא פרק הגזול עצים - דף ל, ע"א בדפי הרי"ף.

31. שם, דף צח, ע"א.

32. שם, דף לג, ע"ב.

עד שיפצה את הבנק על הנזק שגרם לו, אבל בדיני אדם לא ניתן לחייבו, כיוון שזה מקרה של גרמא בניזקין.

קל וחומר לגבי החיבת השני של מעשהו זה של ראובן שהטעה את הבנק ביחס לסכום הכסף הכללי העומד לרשותו, וכתוצאה מכך מנע מן הבנק מלבצע עסקים מסחריים בסכומי כסף גדולים, ובוהו הוא מנע מן הבנק רווחים כספיים, בוודאי שאינו נחשב בגלל זה לאדם המזיק, שהרי יש כאן מניעת רווח בלבד ולא הפסד ממוני, ולכן גם לגבי חיבת זה הוא פטור בדיני אדם. וכמו שכתב במפורש בשו"ת מהריט"ץ³³ דמניעת רווח לא הוי הפסד.

- ט -

אירוע ז' שבו פרץ ראובן למחשבו של שמעון והעתיק ממנו כתב יד נדיר אשר הציגו לכל דכפין באתר האינטרנט, ואכן יהודה הוריד כתב יד נדיר זה מאתר האינטרנט, הדפיסו והוציאו לאור, מעמיד בפנינו דיון בשתי סוגיות הלכתיות. דיון אחד סביב השאלה, האם פריצתו של ראובן למחשבו של שמעון והעתקת כתב היד ממנו יש בזה משום מעשה גניבה, וממילא חל על ראובן דין גנב או לא. דיון שני סביב השאלה של מזיק וניזק. אין ספק ששמעון ניזוק בכך שיהודה הוציא לאור את כתב היד, ומנע משמעון את ההוצאה לאור ונגרם נזק כספי לשמעון. השאלה היא מי המזיק. האם יהודה שהוציא לאור את כתב היד, או ראובן שפרץ למחשבו של שמעון, או שניהם, או אף אחד מהם?

תחילה נברר האם לראובן יש דין גנב או לא. ע"פ ההגדרה ההלכתית, כדי שיחול על אדם דין גנב, צריך לעשות מעשה קניין בחפץ הגנוב, דהיינו הוצאה מרשות הבעלים החוקיים של החפץ והכנסה לרשותו של הגנב ע"י אחד הקניינים הפועלים בענייני מסחר, שגם שם יש צורך בהוצאת החפץ מרשות המוכר והכנסתו לרשות הקונה. כגון, ע"י משיכה, הגבהה או קניין יד. וכמובא במשנה במס' בבא קמא³⁴:

"גנב ברשות הבעלים וטבח ומכר חוץ מרשותם, או שגנב חוץ מרשותם וטבח ומכר ברשותם. או שגנב וטבח ומכר חוץ מרשותם, משלם תשלומי ארבעה וחמשה. אבל גנב וטבח ומכר ברשותם פטור. היה מושכו ויוצא ומת ברשות הבעלים, פטור. הגביהו, או שהוציאו מרשות הבעלים ומת, חייב".

נמצא שאין הגנב מתחייב על מעשה גניבה שעשה אלא אם כן קנה את החפץ בקנייני גניבה כדן³⁵.

33. שו"ת מהריט"ץ החדשות סימן י"ב. ועיין עוד מה שכתב בזה בשו"ת "יהודה יעלה" למהר"י אסאד בחלק חושן משפט סימן רמ"ב.

34. פרק ז' משנה ה-ו.

35. מן הראוי שהר"מ ירחיב את הדיבור על סוגי הקניינים ותקפותם. הן בענייני מקח וממכר, הן בנותן מתנה לחבירו והן בענייני גניבה.

ועתה למקרה שלנו. התפרצותו של ראובן למחשבו של שמעון, אין בה מעשה קניין כל שהוא, והרי זה דומה לאדם שמציץ לתוך ביתו של חבירו או אפילו נכנס לתוכו שאין בזה משום מעשה גניבה או קנייני גניבה. גם העתקת כתב היד הנדיר אין בזה משום מעשה גניבה או קנייני גניבה, שהרי כתב היד נשאר במקומו, לא נעשה בו לא משיכה ולא הגבהה ולא פעולת קניין אחרת, ויכול ראובן לטעון ולומר "הרי שלך לפניך"? שהרי גם בגזלן ממש שעשה קנייני גזילה, יכול לומר לו במקרים מסויימים הרי שלך לפניך. וכדברי המשנה³⁶: "גזל... חמץ ועבר עליו הפסח... אומר לו הרי שלך לפניך". קל וחומר במקרה שלנו שלא נגע בידיו בחומר שבמחשב ולא עשה בו מעשה גניבה ונשאר במקומו כפי שהיה, ודאי שיכול לומר לו הרי שלך לפניך.

ועתה לנזק שנגרם לשמעון ומי הוא המזיק. לכאורה, אם ראובן אין לו דין של גנב הרי דין מזיק יש לו, אבל מאחר שהנזק בפועל בא לו על ידי מעשהו של יהודה שהוציא לאור את כתב היד, נמצא שמעשהו של ראובן נחשב לגרמא בניזקין ולא לאדם המזיק, וגרמא בניזקין פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים. ואע"פ שהוא הציג את כתב היד באתר האינטרנט לכל דיכפין, הרי הוא בבחינת "מראה מקום הוא לוי", מה עוד שאין וודאות שמי שהוא ירצה להעתיק כתב יד זה מהאינטרנט ולהוציאו לאור ואין כאן נזק ודאי מצידו של ראובן. אמנם הוא עשה מעשה חמור ביותר, האסור מן התורה לכל הדיעות, אבל בדיני ממונות לא ניתן לחייבו.

מאידך, יהודה שהוציא לאור את כתב היד של ראובן, אמנם הוא שגרם בפועל נזק לראובן בכך שהוציא את כתב היד בהוצאה לאור, ומנע מראובן לממש את זכותו להוציאו לאור, אבל יהודה עשה את מה שעשה בנקיון כפיים וללא שום כוונת זדון, שהרי כתב היד שהוצג באתר האינטרנט הוצע לכל דיכפין ולא היה לו שום חשש שמא כתב היד הוצע לכל דיכפין ע"י מי שאינו בעל כתב היד וכוונתו של המציע לגרום נזק לבעל כתב היד. ולכן מה שעשה יהודה היה מעשה שאין בו שום פגם הלכתי או מוסרי, ועל כן מעשהו לא נחשב אף לא לגרמא בניזקין והוא פטור גם מדיני אדם וגם מדיני שמים. שלא כראובן שחייב בדיני שמים ועליו לפצות את שמעון על כל הנזק שנגרם לו כדי לצאת ידי שמים, אמנם יהודה יצטרך להפסיק להוציא ספר זה לאור בהוצאה נוספת מכאן ואילך, מאחר שהתברר לו שראובן הוא בעל כתב היד ולו שייכות כל זכויות היוצרים, ההוצאה לאור, הפצת הספר וכד'.

36. ב"ק פרק ט"י משנה ב'.

- * -

אירוע ה שבו ראובן גנב מחשב חדש משמעון והחזירו באריותו לאחר כמה שנים, מציב בפנינו דיון בסוגיית "היזק שאינו ניכר". בהשקפה ראשונה היה נראה להביא ראיה מהסוגיה הבאה³⁷: "גזל... מטבע ונפסל, תרומה ונטמאת, חמץ ועבר עליו הפסח, בהמה ונתעבדה בה עבירה, או שנפסלה מעל גבי המזבח, או שהייתה יוצאה ליסקל, אומר לו הרי שלך לפניך". כלומר, אדם שגזל חפץ בעל ערך בשעת הגזילה, ובשעה שבא להחזירו חפץ זה אינו שווה מאומה, כגון, גזל חמץ לפני הפסח שהוא בעל ערך ממוני, והשאירו ברשותו ולא מכרו לגוי, ובא להחזירו אחר הפסח לבעליו, יכול הגזלן לומר לבעל החמץ "הרי שלך לפניך", והוא פטור בדיני אדם על הנזק שגרם לו. אע"פ שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, וחמץ זה אינו שווה עתה מאומה, יכול לומר לו הרי שלך לפניך. וכדברי הגמ' על סוגיה זו³⁸:

"חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך. מאן תנא אומרין באיסורי הנאה הרי שלך לפניך, אמר רב חסדא ר' יעקב היא. דתניא, שור שהמית עד שלא נגמר דינו, מכרו מכור, הקדישו מוקדש, שחטו, בשרו מותר, החזירו שומר לבעליו מוחזר. משנגמר דינו, מכרו אינו מכור, הקדישו אינו מוקדש. שחטו, בשרו אסור. החזירו שומר לבעליו, אינו מוחזר. ר' יעקב אומר אף משנגמר דינו החזירו שומר לבעליו מוחזר".

גם במקרה שלנו המחשב בשעת הגניבה היה שווה ערך, ובשעת החזרה כבר אינו שווה מאומה בגלל תחלופת המחשבים לדגמים חדשים, ואע"פ שדגם זה כבר אינו שווה יכול לומר לו "הרי שלך לפניך" כמו בחמץ שעבר עליו הפסח.

אבל לאחר עיון נראה שאין לדמות מקרה זה לחמץ שעבר עליו הפסח. חמץ שעבר עליו הפסח נחשב להיזק שאינו ניכר בתרתי:
א. היזק שאינו ניכר לגבי גוף החפץ. שהרי החמץ נשאר כמו שהיה בשעת הגזילה ולא חל בו כל שינוי.

ב. היזק שאינו ניכר בערכו של החמץ. שהרי רק מי שידע שמדובר בחמץ שעבר עליו הפסח יודע שאין לו ערך כיוון שאסור בהנאה, אבל מי שלא יודע זאת, אינו רואה שנפחת ערכו של החמץ. ולכן יכול הגזלן לומר לבעל החמץ, הרי שלך לפניך.

אבל במקרה שלנו, אמנם זה היזק שאינו ניכר לגבי גוף המחשב, שהרי לא חל כל שינוי במחשב ונשאר כפי שהיה בשעת הגניבה, אבל לגבי ערכו הממוני של המחשב זה נחשב להיזק ניכר, שהרי כל מי שרואה דגם ישן זה יודע שדגם זה

37. ב"ק דף צו, ע"ב.

38. שם דף צח, ע"ב.

יצא מהשוק מזה זמן רב, ואין לו ערך ממוני, ולכן, יתכן שבמקרה שלנו לא יוכל לומר לו "הרי שלך לפניך". כי אין זה שלו, שהרי מחשב זה בשעת הגניבה היה בעל ערך, ואילו בשעת ההחזרה רואים עליו שאין לו ערך כלל, ואיך יאמר לו הרי שלך לפניך"³⁹.

על כן נראה לדמות את המקרה שלנו לסוגיה אחרת. איתא בגמ'⁴⁰: "אמר רבה, האי מאן דגזל חביתא דחמרא מחבריה, מעיקרא שויה זווא ולבסוף שויה ארבעה זווי, תברה או שתייה משלם ארבעה. איתבר ממילא משלם זווא". ובטעם הדבר מובא במס' בבא מציעא⁴¹:

"מאי טעמא? כיון דאי איתא הדרא למרה בעינא, ההיא שעתא דקא שתי ליה או דקא תבר לה קא גזיל מיניה, ותנן⁴² כל הגזלין משלמין כשעת הגזילה. איתבר ממילא, משלם זווא, מיט, השתא לא עביד לה ולא מידי, אמאי קא מחייבת ליה אההיא שעתא דגולה, ההוא שעתא זווא הוא דשוויא".
וכתב רש"י בביאור הדברים שם וז"ל:

"תצרכי צידיס, או שתייה אחר שוקרה... דאי איתא כאן צשעת הצציעה כוכ מהדרנא צעינא, דכי אמריק משלם כשעת הגזילה, היכא דליחא צעין, אכל ישנה צעין, צין שוקרה צין שהזלה חוזרת כמות שהיא. הלכך הואיל ואם תצעה צעודה קיימת לאחר שוקרה היכה חוזרת צעין, אשתכח דהכיח שעתא דקא שתי לכ הוא דגזיל לכ".

העולה מדברי רש"י, שאם אדם גזל חבית יין, והחבית בעין, בין שהוקרה, כגון שהייתה שווה זוז אחד בשעת הגזילה, ובשעת ההחזרה שווה ארבעה זוזים. ובין שהזלה כגון שהייתה שווה ארבעה זוזים בשעת הגזילה ועכשיו בשעת ההחזרה שווה זוז אחד בלבד, יכול הגזלן לומר לנגזל "הרי שלך לפניך", ופטור מלהחזיר לו את ההפרש שהפסיד לו, כיוון שהחבית יין שלפנינו היא אותה חבית יין שגזל, וכל עוד היא בעולם נשארת לעולם ברשותו של הבעלים ולכן אומר לו "הרי שלך לפניך". והרי יוקר וזול בחבית יין נחשב להיזק שאינו ניכר לגבי גוף היין, שהרי אותה חבית שגזל נמצאת לפנינו ולא חל בה כל שינוי חיצוני, מאידך יש כאן היזק ניכר בערך של חבית היין, שהרי כולם יודעים שהיין מחירו ירד

39. אמנם דחינו מסברא את הדמיון של המקרה שלנו לחמץ שעבר עליו הפסח, עם זאת מן הראוי לעסוק בשיעור בדמיון לכאורה ובדחייה, מבחינה מתודית-דידקטית. שהרי האקטואליה והרלבנטיות מבוססות על הרעיון ההלכתי "לדמויי מילתא למילתא", וכן ההבחנה בין המקרים ודחיית הדמיון. ולכן רצוי לתת אפשרות לתלמידים לנסות לדמות ולדחות כדי להרגילם לדמות את מציאות החיים לסוגיות התלמודיות.

40. ב"ק דף סה, ע"א.

41. דף מג, ע"א.

42. ב"ק דף צג, ע"ב.

וחבית זו שווה עתה פחות ממה שהייתה שווה קודם בשעת הגזילה. ואע"פ כן כותב רש"י במפורש שאם חבית היין נמצאת בעין יכול לומר הגזלן לנגזל "הרי שלך לפניך", למרות שעכשיו שווה פחות.

רואים מכאן שהדבר הקובע כדי לפטור את הגזלן בטענה של "הרי שלך לפניך" הוא, אם לא חל כל שינוי בגוף החפץ ונשאר כפי שהיה בשעת הגזילה, דהיינו היזק שאינו ניכר בגוף החפץ. ואע"פ שיש כאן היזק ניכר לגבי שוויו וערכו של החפץ, וביחס לשוויו אינו יכול לכאורה לומר לו "הרי שלך לפניך", כי לא השווי הזה היה שלו לפני כן בשעת הגזילה אלא שווי אחר יקר יותר, עם כל זאת, יכול לומר לו "הרי שלך לפניך", כיוון שלא חל שינוי חיצוני בגוף החפץ והיין ואיכותו שהיה בשעת הגזילה הוא היין המוחזר עתה באותה איכות וללא שינוי.

לפי זה, גם במקרה שלנו, שבו ראובן גנב מחשב חדש משמעון והחליט להחזירו לאחר כמה שנים, אע"פ שיש כאן היזק ניכר לגבי שוויו של המחשב, שהרי כולם יודעים שדגם זה של המחשב שהיה בעל ערך לפני כמה שנים - בשעת הגניבה - אינו שווה עתה מאומה בגלל תחלופת המחשבים לדגמים חדישים, עם כל זה, בפועל לא חל כל שינוי בגוף המחשב. אותם ביצועים שאפשר היה לבצע בשעת הגניבה, אפשר לבצע אותם בשעת ההחזרה, וביחס לזה זה נחשב להיזק שאינו ניכר בגוף המחשב, אע"פ שזה היזק ניכר לגבי ערכו ושוויו של המחשב, אך כאמור הדבר הקובע הוא אם לא חל כל שינוי בגוף החפץ, וכיוון שגם במקרה שלנו לא חל כל שינוי בגוף המחשב, יכול לומר לו ראובן לשמעון "הרי שלך לפניך", ויהיה פטור בדיני אדם⁴³.

- יא -

כאמור, תחומי דיני ממונות ונזיקין אינם מתמקדים במחשב ובאינטרנט בלבד, והם קיימים גם בתחומי חיים אחרים, על כן נבדוק גם את האירועים האחרים ויישומם ע"פ הסוגיות התלמודיות.

אירוע 1 עוסק בגרימת נזק לרכושם של אחרים ע"י ראובן תוך כדי מירדף

43. אפשר לדמות מקרה זה גם לפסקי ההלכה של ראשונים נוספים ולספרות הפסיקה בכלל, עם זאת, מטרתנו לנסות לדמות אירועים אקטואליים ורבלנטיים בחיי התלמיד לסוגיות הגמי המונחת לפניו הכוללת גמרא רש"י ותוס', כדי להרגילו לראות את הנושא הנידון בגמרא, כנושא לדוגמא שממנו ניתן להקיש, לדמות, ולהסיק מסקנות לגבי אירועים דומים בחיי היום יום ע"פ מציאות החיים בת זמנינו. אבל אין ספק שהר"מ והמורה לגמרא יצטרך להרחיב את הדיון ואת הסקת המסקנות ההלכתיות בעזרת ספרות הפסיקה, ובפרט אם האירוע האקטואלי נידון בספרי הלכה של פוסקים בני זמנינו, אשר דנו באירועים אקטואליים אלה ומסקנותיהם ההלכתיות, ובפרט אם זה מחייב פסיקה הלכה למעשה.

אחר מחבל חמוש שירה לכל עבר. אירוע זה נמצא בסוגיה מפורשת בגמרא, ולא נדרש מאתנו יישום הנלמד כמו בדוגמאות הקודמות.

הנדרש מאתנו במקרה זה הוא, לגלות עירנות, להתבונן במציאות החיים, לשייך את המציאות לסוגיה הנלמדת ולשוחח עם התלמידים על הדמיון שבין המקרה לסוגיית הגמרא, ולהפוך את הסוגיה הנלמדת למציאות חיה המתרחשת בסביבתנו. ובכן, כפי שהזכרנו סוגיה מפורשת היא במס' ב"ק⁴⁴: "רודף שהיה רודף אחר רודף להציל, ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור, ולא מן הדין, אלא שאם אי אתה אומר כן, אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף".

כתוב במפורש שאם אדם רודף אחר רוצח הרוצה לפגוע באחרים, ותוך כדי המירדף אחריו הזיק רכוש בין שזה רכושו של הרוצח ובין שזה רכושם של אנשים אחרים, פטור אדם זה מלשלם עבור נזק זה. הנימוק לכך הוא, לא מפני שמותר לאדם להציל אדם אחר בממון חברו, וכמו שכתב רש"י במקום: "ולא מן הדין - שחרי המליל עלמו צממון חברו חיב, כ"ש מליל אחרים צממון חברו", אלא הנימוק הוא פסיכולוגי: "שאם אי אתה אומר כן - אין לך אדם שמציל - את חברו מן הרודף". כלומר, חכמים הביאו בחשבון תהליכים נפשיים העוברים על האדם כאשר נקלע לסיטואציה מסויימת, והחששות והספיקות המלווים אותו. אחד החששות הוא שאם נחייב אותו לשלם עבור הנזק שייגרם על ידו תוך כדי מירדף, הוא עלול להמנע מלבצע את המירדף. ובכך תימנע הצלת חברו מידי הרודף אחריו להרגו.

תופעה זו מוכרת לנו גם מסיטואציות אחרות. ידוע על אנשים שנמנעו מלהגיש עזרה בעת תאונת דרכים, בגלל החשש, שהם עלולים להקרא למשטרה למסור עדות על הידוע להם על נסיבות התאונה וכדו'. כדי למנוע תופעות מסוג זה, פטרו חכמים את הרודף מלשלם עבור נזקי הרכוש שגרם בשעת המירדף, כדי שלא ימנע מלפעול להצלת נפשות.

במקרה שלנו בוודאי חל על מחבל זה דין רודף, שהרי ברור שמטרתו היא לרצוח יהודים בכל מקום שהם, ואם לא יצליח עתה, ינסה בפעמים אחרות להרוג יהודים, ועל כן חובה על כל מי שנקלע לאירוע כזה לעשות ככל שביכולתו כדי להסגירו למשטרה ולמופקדים על הבטחון. ואם יש סכנת חיים בעימות אתו, מותר לו לירות עליו כדי לפגוע בו ולמנוע בכך פגיעה באנשים אחרים. ועל כן בוודאי שחלה על מקרה זה תקנת חכמים שפטרו את המציל מלשלם עבור רכוש שהזיק בשעת המירדף כדי שלא ימנע מלהסגיר את המחבל לידי כוחות הבטחון.

אירוע ז' שבו מחק ראובן את מספרי שטרות הכסף של שמעון, מציב בפנינו דיון בשאלת מעמדם של שטרות הכסף של זמנינו לעומת מטבעות הכסף שהיו

44. דף ק"ז, ע"ב.

בזמן התלמוד. מובא במס' בבא קמא⁴⁵: "אמר רבה השף [רש"י= שפיחת אה כלורה] מטבע של חבירו פטור. מאי טעמא, דהא לא עבד ולא מידי. והני מילי דמחייה בקורנסא וטרשיה [רש"י= עשאן כהצן חלקה] אבל שייפא בשופינא, חסורי חסריה" [רש"י= וממש הוא ולא גרמא, טעמא דרצה צכולכו משום גרמא צניזקין הוא ופטור].

רבה מתייחס למטבע שהיה בזמן התלמוד, שערכו נקבע על פי החומר שממנו הוא עשוי אם זה מזהב, כסף, נחושת וכד', ובהתאם למשקלו של המטבע. הצורה שהוטבעה על המטבע לא מעלה ולא מורידה לגבי ערכו של המטבע, והיא באה להנציח את המלכות ששלטה באותו זמן, מאחר שכל מלך רצה שדמותו או כל צורה אחרת שתוחלט על ידו תיקבע לדורות על המטבעות שלו. הצורה של המטבע שימשה גם כאמצעי זיהוי לערכו של המטבע, מאחר שהיו מטבעות רבים בגדלים שונים.

לדברי רבה, אם אדם הכה בפטיש על מטבע של חבירו, ועל ידי כך נמחקה הצורה שעל המטבע, והמטבע נראה עתה כאבן חלקה ללא צורה, הוא פטור בדיני אדם, מאחר שהוא לא חיסר מאומה מגוף המטבע שערכו נקבע ע"פ משקלו, ונחשב לגרמא בניזקין שפטור, אע"פ שמטבע זה ללא צורה אינו עובר לסוחר, והוא צריך להטביע עליו צורה חדשה, אע"פ כן הוא פטור, מאחר שלא חיסר לו מאומה מהחומר ממנו עשוי המטבע ומשקלו נשאר כמו שהיה קודם לכן. אבל אם שפסף את הצורה שעל המטבע באמצעות פצירה ועל ידי כך חיסר מכמות החומר ממנו עשוי המטבע ומשקלו פחת ממה שהיה קודם לכן, הוא חייב לשלם לניזק עבור הנזק שגרם לו, מאחר שהוא עשה נזק ממשי, ואין זה גרמא בניזקין כמו המקרה הקודם אלא נזק ממש.

מאידך, המטבעות ושטרות הכסף של זמנינו אין להם ערך מצד החומר ממנו הם עשויים, שהרי כל סוגי השטרות, הן בעלי הערך הנמוך כמו 20 ש"ח, 20 דולר וכד' והן השטרות בעלי הערך הגבוה כמו 200 ש"ח, 100 דולר וכד' מודפסים על אותו חומר ועל אותו סוג נייר, ורק הצבע והצורה של השטר שונים. ערכו של השטר נקבע ע"י החלטה של השלטונות, והסכום המודפס עליו הוא ערכו ע"פ קביעה של בנק ישראל ולא שויו האמיתי של הנייר, אותו הדבר גם לגבי המטבעות שלנו, ערכם נקבע ע"פ החלטה, ולא ע"פ החומר ממנו הם עשויים. השטרות שלנו הם בעצם מעין שטרי חוב שהממשלה מתחייבת לכבד אותם בערך הנקוב בהם, כל עוד המחזיק בהם שומר על צורתם, אינם קרועים, יש בכל שטר המספר הסידורי שקבעו לו ואין בהם מחיקות המשחיתות את השטר.

לפי זה, כשם ששורף שטר חוב של חבירו חייב מדינא. דגרמי וכפי שהוכחנו

45. דף צח, ע"א.

קודם שההלכה כר' מאיר דדאין דינא דגרמי, כך גם מי שמשחית את שטרי הכסף של חבירו בכל דרך שבגללה לא יכבדו שטר זה, כמו במקרה שלנו שמחק את המספרים הסידוריים שעליהם, הרי הוא כשורף שטר חוב של חבירו שחייב מדינא דגרמי. ולכן ראובן חייב גם בדיני אדם לשלם לשמעון עבור הנזק שגרם לו.

כ"כ, יש הבדל בין העברת הצורה של המטבעות שהיו בזמן התלמוד לבין העברת הצורה או מחיקת המספרים בשטרות הכסף שלנו. בשטרות שלנו, ההחלטה של ממשלה כל שהיא לתת תוקף חוקי לשטרות הכסף החוקיים של המדינה, הופכת את השטר לערך ממוני ממש, מכוח דינא דמלכותא דינא, ושטרות אלה מקבלים מעמד של גופו ממוון ויותר משטר חוב. ולכן מי שמחבל בשטרות של חבירו ע"י מחיקת מספרים וכד', יש כאן פגיעה בדבר שגופו ממוון. שהרי המדינה לא תכבד יותר שטר זה, והוי כשורף ממונו של חבירו שחייב מדין אדם המזיק. שלא כמחיקת הצורה במטבעות שהיו בזמן התלמוד, שלא פוגעת בערך הכספי של המטבע, אשר ערכו נקבע ע"י משקל החומר ממנו הוא עשוי, ולכן שם זה נחשב לגרמא בניזקין שפטור בדיני אדם, ובשטרות שלנו יתחייב כאדם המזיק.

- יג -

אירוע ח מצוי בפנינו דיון הקשור להתרשלות רופא בעת מילוי תפקידו. בעניין זה יש להבחין בין מצב שבו הרופא פגע בבריאותו של המטופל כגון שנתן לו תרופות לא מתאימות והם שהשפיעו לרעה על מצב בריאותו, לבין המקרה שלנו שבו מצבו של ראובן התדרדר בגלל מחלתו ולא בגלל מעשיו של הרופא. אמנם בגלל מחדלו של הרופא שלא ביצע את כל הבדיקות הנדרשות החמיר מצבו של ראובן, אבל לא בגלל מעשה אקטיבי של הרופא נגרם נזק לראובן, אלא בגלל שלא הבחין במחלה ולא נתן לו טיפול שיכול להציל אותו, וכתוצאה מזה המחלה שהייתה לו החמירה והורע מצבו. אי"כ עסקינן במחדל, בפאסיביות של רופא ולא במעשה אקטיבי. הנזק לחולה נגרם ע"י הרופא ב"שב ואל תעשה" ולא ב"קום ועשה".

מקרה זה דומה לאחד מארבעת הדברים המובאים בברייתא בשמו של ר' יהושע עליהם נאמר: "פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים". וזו לשון הברייתא⁴⁶: "אמר ר' יהושע ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו".

46. בבא קמא דף נה, ע"ב.

הגמי' שם⁴⁷ דנה בביאור המקרה הרביעי:

"היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו". וכך מובא שם: "במאי עסקינן? אילימא בבי תרי, פשיטא, דאורייתא⁴⁸ הוא 'אם לא יגיד ונשא עונוי אלא בחד'. כלומר, אם המדובר הוא בשני עדים שיודעים עדות לאדם מסויים ואינם מעידים לו, וכתוצאה מזה נגרם לו נזק כספי, אייכ מה מחדש ר' יהושע שהם חייבים בדיני שמים, הרי במפורש כתוב בתורה: "אם לא יגיד ונשא עונוי", והתורה מדברת על שני עדים שיודעים עדות ולא הולכים לבית הדין להעיד, ולא על מקרה שבו יש עד אחד בלבד, שהרי בתורה כתוב: "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונוי", וקיימ"ל בבנין אב⁴⁹ שכל מקום שכתוב עד הכוונה לשני עדים עד שיפרט לך הכתוב עד אחד, וכמו שכתוב⁵⁰: "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת".

אייכ במפורש כתוב בתורה שהם מקבלים עונש בידי שמים "ונשא עונוי" ועל כן בהכרח ר' יהושע מדבר על עד אחד שיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו. וכיוון שעד אחד יכול לחייב שבועה, ושמה הנתבע לא ירצה להשבע על שקר וישלם, הרי כשהוא נמנע מלהעיד גורם נזק לחבירו, אמנם אי אפשר לחייבו בדיני אדם אבל הוא חייב בדיני שמים. נמצא שהנזק שגרם העד האחד נעשה עי"י פאסיביות של העד ולא עי"י מעשה אקטיבי, ודינו הוא שפטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, ועל כן חייב לפצות את חבירו על הנזק שגרם לו כדי לצאת ידי שמים.

חשוב לציין שמקרה זה, שבו עד אחד יודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, נחשב למזיד גמור שהרי העד יודע שבהמנעות זו עלול לגרום לחבירו נזק כספי. שלא כמו במקרה שלנו, הרופא לא נמנע מלערוך בדיקות יסודיות בגלל שרוצה להזיק לחולה, כנראה שהרופא התעצל או התרשל בתפקידו, ואף שזו התרשלות פושעת, עדיין אין זה מזיד גמור. ולכן, נראה שגם במקרה הזה אף שזה מתדל חמור, לא ניתן לחייב את הרופא בדיני אדם אלא בדיני שמים.

אירוע ט שבו פשע רכז הבטחון בהשאירו אקדח טעון בהישג ידם של ילדי כיתה ד', מציב בפנינו דיון בשאלה מה מעמדו של אקדח טעון עזוב עי"י בעליו ולאיזה סוג מזיק יש לשייך אותו.

יש להבחין במקרה הזה בשני מצבים. מצב אחד שבו האקדח טעון ויש כדור בבית הבליעה, וכל תזווה קלה של האקדח עלולה לגרום לפליטת כדור. ומצב שני שבו האקדח טעון, אבל יש צורך בלחיצה על ההדק ובהפעלת כוח מצד הילד ולולא הפעלת הכוח מצד הילד לא היה נפלט כדור.

47. דף נו, ע"א.

48. ויקרא ה, א.

49. מסכת סוטה דף ב, ע"ב ודף לא, ע"ב.

לגבי המצב הראשון, נראה שיש לדמות מקרה זה ל"הניח אבנו סכינו ומשאו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בדרך נפילתן", שחייב משום אש. וכדברי הגמ'⁵¹: "...אלימא אבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו, היכי דמי אי בהדי דאזלו קא מוקי היינו אש. מאי שנא אש דכוח אחר מעורב בהן וממונדך ושמירתך עליך, הני נמי כוח אחר מעורב בהן וממונדך ושמירתך עליך". לפי הנראה מקרה זה דומה לסוגייתנו. אקדח טעון וכדור בבית הבליעה שהניחו על שולחן הכיתה, דומה לאבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו. הפקרת האקדח בהישג ידם של ילדים, כאשר טבעי הדבר שילדים שרואים אקדח מונח ללא שמירה מושך אותם לשחק אתו או למסרו לאדם מבוגר, הרי זה בבחינת רוח מצויה שהוליתו והזיק דרך הלוכו, שהרי ללא הפעלת כוח מצד הילד אלא בנגיעה קלה נפלט כדור והזיק, לכן לפי הנראה רכז הבטחון יהיה חייב בגין הנוק שאקדחו הזיק.

מאידך, לגבי המצב השני שבו האקדח היה טעון אבל יש צורך בלחיצה על ההדק ובהפעלת כוח מצד הילד שהזיק, נראה שזה דומה לדין המשנה⁵²: "השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן, פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים". וביארה הגמ' שם דין זה: "אמר ריש לקיש משמיה דחזקיה לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה, אבל מסר לו שלהבת חייב, מ"ט מעשיו קא גרמו לוי".

לפי חזקיה אם אדם גדול מסר לילד קטן גחלת והילד הקטן ליבה אותה וכתוצאה מליבויו גרם נזק, מוסר הגחלת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, מאחר שהגחלת שנמסרה על ידו לא הייתה יכולה לגרום לנזק כל שהוא ללא מעשה הליבויו של הקטן. נמצא, שכדי לחייב אדם על נזק שגרם צריך שהמוזיק, שבמקרה זה האש, תהיה יצירה של המוזיק בלבד ללא שותפות של גורם אחר ביצירת האש, אבל אם יצירת המוזיק לא נעשה ע"י האדם לבד אלא בעזרת גורם אחר, אדם זה פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים.

וכך עולה גם מהמשך הסוגיה⁵³ ומביאור התוס'⁵⁴ לסוגיה:

"ת"ר ליבה ולבתה הרוח, אם יש בלבויו כדי ללבותה - חייב, ואם לאו - פטור. אמאי, ליהוי כזורה ורוח מסייעתו, אמר אב"י הכא במאי עסקינן כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר. רבא אמר כגון שליבה ברוח מצויה ולבתו הרוח ברוח שאינה מצויה. ר' זירא אמר כגון דצמרה צמודי. רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו הני מילי לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנזקין פטור".

50. דברים י"ט, טו.

51. בבא קמא דף ג, ע"ב.

52. שם דף נט, ע"ב.

53. שם דף ס, ע"א.

54. בד"ה ליבה ולבתה הרוח.

וכתבו שם התוס': "ליבה ולבתה הרוח אם יש בליבוי כדי ללבות חייב ואם לאו פטור. כשאין ברוח בפני עצמו כדי ללבות מיירי, דאי כשיש בו כדי ללבות, אפילו כשיש בליבוי המלבה כדי ללבות למה יתחייב דבלאו איהו נמי היה הולך ומזיק, אלא ודאי כשאין ברוח כדי ללבות מיירי, ולכך כשיש בליבוי כדי ללבות חייב המלבה כי הוא עשה הכל, דהוה ליה כמו זה יכול וזה אינו יכול, דחשיב אינו יכול מסייע שאין בו ממש (בפרק המצניע⁵⁵). ואם אין בלבויו כדי ללבות, אע"פ שגם ברוח אין כדי ללבות פטור. דלא מחייב משום אשו אלא אם כן עשה כל כך בפני עצמו בלא סיוע הרוח או דבר אחר שיוכל להזיק ברוח מצויה אחר גמר המעשה שלו. דהכי משמע המבעיר את הבערה, שבפני עצמו עשה את הבערה שיכול להזיק ברוח מצויה, ולכך כאן פטור דבלאו ליבוי לא היתה יכולה להזיק, והליבוי דהיינו גמר עשייתה לא עשה המלבה בפני עצמו..."

ומכאן למקרה שלנו, אין ספק שרכו הבטחון פשע פשיעה חמורה בכך שהפקיר את נשקו כשהוא טעון בהישג ידם של ילדים. עם זאת, האקדח שהופקר ע"י רכו הבטחון לא היה יכול לגרום לנזק כל שהוא ללא לחיצה של ההדק. נמצא שמי שהפך את האקדח למוזיק זה הילד ולא בעל האקדח שהמעשה שלו הוא בגדר גרמא בניזקין שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. וכפי שכתבו התוס' דלעיל "דלא מחייב משום אשו אלא אם כן עשה כל כך בפני עצמו בלא סיוע הרוח או דבר אחר שיוכל להזיק ברוח מצויה אחר גמר המעשה שלו". א"כ, עם כל הצער שבדבר, רכו הבטחון חייב רק בדיני שמים לפצות את הניזק על הנזק שנגרם לו, ולא ניתן לחייבו בדיני אדם.

- יג -

האירוע האחרון עוסק בבעיה מעניינת. מצד אחד, שכנו של ראובן חיבל במזיד באחת מהיצירות האומנותיות הנדירות של ראובן. ומצד שני, השחתה זו גרמה להעלאת ערכן של שתי היצירות הנוספות של ראובן. לכאורה, השכן צודק בטענתו שבפועל לא נגרם נזק כספי לראובן, שהרי יצירותיו הנותרות של ראובן שוות עתה יותר ממה שהיו שוות קודם לכן, מאידך, ראובן צודק בטענתו ששכנו השחית לו יצירה השווה 50 אלף דולר, ועתה יצירה זו אינה שווה מאומה, ועל כן ראובן דורש משכנו לפצות אותו במלוא הנזק.

תחילה עלינו לדון ביחס שבין השחתת היצירה האחת להעלאת ערכן של שתי היצירות האחרות. האם יש ליחס לשכן המזיק את הרווח שנוצר מהעלאת ערכן של שתי היצירות האחרות, כשם שאנו מייחסים לו את הנזק של היצירה האחת, או שיש לומר שהשבח הזה שהשבחו שתי היצירות האחרות אין לשכן חלק

55. שבת דף צג, ע"א.

בהם כלל וכלל. אמנם ההשבחה הייתה בד בבד עם השחתת היצירה הראשונה, אבל ההשבחה היא תוצאה של הביקוש העולמי ליצירות אלו, מאחר שנשארו רק שתי יצירות בלבד, ולא תוצאה ישירה של ההשחתה, ולכן אין לייחס כלל וכלל את ההשבחה לשכן המשחית.

כ"כ, יש להבחין מסברא בין שבח שהתחולל בגוף החפץ שניזוק כתוצאה ישירה מהנזק שהמזיק עשה בחפץ זה, לבין שבח שהתחולל בחפץ אחר שאין לו כל קשר לחפץ הניזוק. ואכן, אם החפץ שניזוק הוא החפץ שהשביח כתוצאה ישירה מהנזק שנעשה ע"י המזיק, יש סברה לייחס שבח זה למזיק, ואף אם לא השבח כולו לפחות חלקו, אבל במקרה שלנו שהשבח התחולל בחפץ אחר ולא בחפץ הניזוק, נראה שאין לייחס שבח זה למזיק.

כ"כ, יש סברא לומר, אימתי יש לייחס את השבח למשביח, אם אכן כוונתו הייתה להשביח את יצירותיו או את החפץ של חברו, אבל במקרה שלנו הרי השכן לא די שלא רצה בטובתו של ראובן ולא רצה בהשבתת יצירותיו, אלא הוא רצה ברעתו ואף דאג להשחתה של אחת מיצירותיו, ולכן אין מקום לייחס את השבח למזיק.

כדי לדון בסוגיה זו, נעיין תחילה במעמדו של המשביח את רכושו של חברו ללא ידיעתו וללא רשותו של חברו, האם יש לו חלק בהשבחה זו או לא. מובא במס' בבא מציעא⁵⁶: "איתמר, היורד לתוך שדה חברו ונטעה שלא ברשות, אמר רב שמין לו וידו על התחונה. ושמואל אמר, אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה. אמר רב פפא, ולא פליגי, כאן בשדה העשויה ליטע, כאן בשדה שאינה עשויה ליטע". וביאר רש"י על דברי רב שאמר שמין לו וידו על התחונה, "אם כשצמח יתר על כולאכ יש לו כולאכ, ואם כולאכ יתירכ על כשצמח אין לו אלא שצמח".

כלומר, במקרה שאדם ירד לשדה חברו שלא מדעתו ושיבח את השדה, אין לו שום חלק בשבח שהשדה השביחה ולא ברווחים שהרוויח בעל השדה כתוצאה מהשבחת השדה, ולא משלם לו בעל השדה אלא רק עבור ההוצאות שהוציא כדי להשביח את השדה. וכך פסק הרמב"ם בדין יורד לשדה חברו, וז"ל⁵⁷: "היורד לתוך שדה חברו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו ליטעה ונוטל מבעל השדה, ואם אינה עשויה ליטע שמין לו וידו על התחונה".

כלומר, גם במקרה שאדם רוצה את טובת חברו ויורד לשדהו ומשביחה, או כל שבח אחר כמו במקרה שיהודה נודע לו שחברו יששכר מעוניין למכור את דירתו והלך יהודה ופרסם את מכירת הדירה במחיר יותר גבוה מהמחיר שיששכר בעל הדירה ביקש עבור דירתו, יהודה אף שכנע את אחד הקונים במעלותיה של

56. דף קא, ע"א.

57. בהלכות גזילה ואבדה פרק י' הלכה ד'.

דירה זו והסכים לקנות אותה במחיר שיהודה הציע, אין ליהודה כל חלק ברווחים של דירה זו, וודאי שאין לו כל שותפות בדירה, ואין יששכר חייב לשלם לו אלא עבור הוצאות הפרסום ועבודה שהשקיע כמתווך כמקובל אצל המתווכים, מאחר שהקונה משלם עבור הדירה והדירה שייכת רק ליששכר ולכן הרווח כולו שלו ולא של המתווך.

לפי זה, במקרה שלנו בוודאי שאין לשכן שום חלק ברווחים של היצירות האמנותיות שערכן עלה. כי אף אם היה רוצה בטובתו של ראובן והיה מייקר את ערך היצירות בעיני הקונים, לא היה לו חלק כלל ביצירות הללו, ולא היה מגיע לו אלא הוצאות עבודה כמתווך. במקרה שלנו שהשכן רצה ברעתו של ראובן ולא התכוון במעשה שלו להשביח את יצירותיו של ראובן אלא להיפך להשחית ולקלקל, לא מגיע לו מאומה אף לא הוצאות או שכר עבודה כל שהוא, ואין לו דין יורד לשדה חבירו, אלא דין אדם המזיק⁵⁸.

נעין עתה בסוגיה העוסקת במזיק לחבירו ויש לחבירו רווח כל שהוא כתוצאה מנזק זה שחבירו עשה לו. מובא בברייתא במס' בבא קמא⁵⁹ מחלוקת תנאים בעניין בהמה שאכלה פירות בוסר של חבירו: "אכלה סמדר ר' יהושע אומר רואין אותן כאילו הן ענבים עומדות ליבצר. וחכמים אומרים רואין כמה היתה יפה וכמה היא יפה. ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון, בד"א בזמן שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים אבל אכלה פגים או בוסר רואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר".

ובהמשך הגמי שם מובא דיון על ברייתא זו:

"אמר מר, ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון, במה דברים אמורים שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים, הא סמדר, רואין אותן כאילו ענבים עומדות

58. זאת ניתן ללמוד מדברי שו"ע חושן משפט סימן רס"ד סעיף ד' שם כתוב, שאם אדם הלך להציל את רכושו והציל גם את רכוש חבירו, אין חבירו צריך לשלם לו עבור הוצאות שהוציא כדי להציל את הרכוש, מאחר שמלכתחילה הלך להציל רק את הרכוש שלו ואגב הציל גם את של חבירו, אבל אם מלכתחילה הלך כדי להציל גם את רכוש חבירו, צריך לשלם לו מה שנהנה. וז"ל הרמ"א שם:

"וואם נראה לבי"ד שלא הוצרך להרבות בהוצאות בשבילו, דאפילו בשבילו לבדו היה צריך לכל הוצאות אלו, אינו חייב ליתן לו כלום, דזה נהנה וזה אינו חסר. לכן יש מי שפסק מי שהציל ספריו וספרי חבירו אם לא הוצרך להרבות הוצאות בשביל חבירו, אין חבירו חייב לשלם לו כלום. וז"ל דווקא שירד תחילה להציל שלו אלא שהציל גם כן של חבירו עמו, אבל אם ירד על דעת שניהן חייב ליתן לו מה שנהנה מאחר שהציל של חבירו".

רואים מכאן שגם במקרה שאדם עשה מעשה הצלה עבור חבירו, אבל מלכתחילה ירד כדי להציל רק את שלו ועל כך הוציא הוצאות, ואגב הצלת רכושו הציל גם את של חבירו, אין חבירו חייב לשלם לו עבור ההוצאות, קל וחומר שאם מלכתחילה היו לו כוונות זדון להשחית את רכושו של חבירו בודאי שלא מגיע לו מאומה.

59. דף נט, ע"א.

ליבצר. אימא סיפא אכלה פגים או בוסר הוא דרואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר הא סמדר רואין אותן כמה היא יפה וכמה היתה יפה. אמר רבינא, כרוך ותני, בדייא בזמן שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים אבל אכלה סמדר פגין או בוסר רואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר. אי הכי, ר' שמעון בן יהודה היינו ר' יהושע, איכא בנייהו כחש גופנא ולא מסיימי. אביי אמר מסיימי ומסיימי, מאן תנא דחייש לכחש גופנא ר' שמעון בן יהודה היא. דתניא...".

[רשיי = סמדר, ענבים דקין צהחלתן לאחר שפרחו מיד. כמה היתה יפה וכמה היא יפה הקרקע לימכר כשהיא סמדר, ולהקל צאו. בד"א דנישומין אגב קרקע, בזמן שאכלה לולבי גפנים, האשכול נראה צחיטת הגפנים ויכר, ועדיין לא פרח להיות ענבים גמורים וכו' לולב. וכן יחור צחאנים. אבל אכלה פגים צחאנה או בוסר צענבים שהם כפול הלבן והיו כפירות גמורים רואין אותן כאילו וכו'... סמדר, לאחר שפרחו הענבים מיד, ולולבין קודם שפרחו. כרוך ותני, הוסיף סמדר עמהם צמשה. כחש גופנא, לכוח מן החשלומין מה שיכחישו הענבים בגפנים אם יעמדו שם עד בצליר, שתמיד יונקיס לחלוח הגפן. אביי אמר מסיימי ומסיימי ומאן תנא דחייש לכחש גופנא ר"ש דשמענא ליה בדוכתא אחריתא].

לפנינו מחלוקת תנאים במקרה שבהמה של אדם אכלה ענבי בוסר שבשדה חבירו. אכילת ענבי הבוסר זה נזק ודאי לבעל הגפנים, אלא שנחלקו תנאים כיצד מעריכין נזק זה, האם כענבים העומדות ליבצר וישלם דמי ענבים גמורים, או מעריכין את הקרקע שבה גפנים עם ענבים שהם עדיין סמדר כמה היא שווה, וכמה היא שווה ללא ענבי הסמדר והפרש זה צריך לשלם בעל הבהמה לבעל הגפנים. ע"פ הסבר הגמ' יש לפנינו עוד מחלוקת תנאים בין ר' יהושע ור' שמעון בן יהודה ששניהם אומרים - ע"פ דברי הגמ': "כרוך ותני", כלומר שמוסיפים מלה סמדר בדבריו של ר' שמעון בן יהודה - "אכלה סמדר פגין או בוסר רואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר". ומחלוקתם היא ב"כחש גופנא".

כלומר, מאחר שענבים הגדלים בעץ הגפן עד זמן הבציר יונקות מן העץ ומחלישות אותו, וכיוון שהבהמה אכלה את הענבים בהיותם בוסר ולפני שהגיע זמנם ליבצר, הרי שהיא מנעה את היניקה הזאת ובכך תרמה לחיזוקו של עץ הגפן שלא נחלש ע"י היניקה של ענבים אלה שנאכלו בעודם סמדר, ואז אם העץ חזק, הרי שהפירות הבאים שיצמחו בו יהיו יותר משובחים וגם יתן יכול גדול יותר. אמנם לבעל הגפן נגרם נזק באכילת ענבי הבוסר, אבל מאידך הוא הרוויח שעץ הגפן שלו לא נפגע מהיניקה של הענבים שאכלה עכשיו, ומחלוקתם היא האם בחישוב דמי הנזק של אכילת הענבים מביאים בחשבון את הרווח שבעל הגפן הרוויח שהעץ נשאר חזק ואת זה מנכים מדמי הנזק, או שלא מנכים את הרווח הזה מדמי הנזק.

כלומר, האם אנו רואים את מעשה הנזק ואת הרווח שבא בעקבותיו כמעשה אחד, ולכן יש לנכות את הרווח שעתיד לבוא לבעל הגפנים מדמי הנזק, מפני שבחישוב הסופי הוא הזיק פחות ולכן ישלם רק את ההפרש, או שאנו רואים את הנזק העכשווי והרווח העתיד לבוא כשני דברים שונים, ולכן אין לנכות את הרווח מדמי הנזק וישלם את הנזק העכשווי בשלמותו. עכ"פ, לפי אב"י, ר"י שמעון בן יהודה הוא שאומר שמנכים את הרווח העתיד לבוא מדמי הנזק העכשווי, ומוכיח שכך אומר ר"י שמעון בן יהודה בברייתא דאונס. החולקים על אב"י טוענים שאין הוכחה משם, עיין שם.

אב"י אומר שישנם עוד תנאים שסוברים כדעתנו זו של ר"י שמעון בן יהודה שמנכים את הרווח העתיד לבוא מן הנזק העכשווי וישלם את ההפרש. וכך מובא בגמ' שם: "אמר אב"י הני תנאי ור"י שמעון בן יהודה אמרו דבר אחד. ר"י שמעון בן יהודה הא דאמרו, הני תנאי מאי היא, דתניא ר"י יוסי אומר נכי חיה בן עזאי אומר נכי מזונות". בתורה כתוב⁶⁰: "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפלילים".

החובל באשה הרה ופגע בוולדות, צריך לשלם לבעל דמי הוולדות כפי שיפסקו בית-הדין. ר"י יוסי אומר שהחובל אינו משלם את כל הנזק של דמי הוולדות אלא בניכוי סכום הכסף שהבעל היה צריך לשלם למיילדת אילו הריון זה היה ממשיך עד ללידה, ועכשיו שחובל זה פגע בה ויצאו ילדיה, הרי שהוא חסך לבעל את התשלום שהיה אמור לשלם למיילדת. סכום זה ינכה אותו מדמי הוולדות וישלם לבעל רק את ההפרש לדעת ר"י יוסי האומר "נכי חיה". ולדעת בן עזאי האומר "נכי מזונות", פירוש הדבר הוא, שהחובל ישלם לבעל את דמי הוולדות בניכוי סכום המזונות הנוספים שאשה הרה אוכלת בנוסף למזונות הרגילים שהיא ניזונת מהם. שהרי לאחר שיצאו ילדיה לפני זמן, החובל חסך לבעל דמי מזונות נוספים שאשה הרה זקוקה להם, וישלם לבעל רק את ההפרש, דהיינו דמי וולדות בניכוי תוספת המזונות של אשה הרה.

העולה מכאן, שמי שהזיק לחבירו ועם הנזק הביא לו תועלת ורווח, רואים את הנזק והרווח כמקשה אחת, ולפי חלק מן התנאים מנכים את הרווח מדמי הנזק והמזיק ישלם את ההפרש בלבד. לפי זה לכאורה גם במקרה שלנו ששכנו של ראובן חיבל באחת מיצירותיו, ועם השחתת היצירה השביחו היצירות הנותרות, לכאורה על השכן לשלם את דמי הנזק בניכוי הרווח, ואם אין כל הפסד כמו במקרה שלנו שראובן אף מרוויח מהשחתת היצירה, שהרי שתי היצירות שנתרו שוות עתה יותר משלוש היצירות שהיו, הרי שאינו חייב לשלם מאומה למאן דאמר זה. ולתנא השני שסובר שלא מנכים את הרווח מדמי הנזק, הרי שהשכן חייב לפצות את ראובן עבור היצירה שהשחית לו.

60. שמות כ"א, כב.

כך לכאורה היה נראה להוכיח מסוגיית "כחש גופנא" ומסוגיית "נכי חיה" ו"נכי מזונות", ולפי זה בעייתנו שנויה במחלוקת תנאים.

אבל לאחר עיון נראה, שיש לחלק בין סוגיות אלה למקרה שלנו. בסוגיית "כחש גופנא" ו"נכי חיה" ו"נכי מזונות", הנוק והרווח נעשו שניהם באותו חפץ. הבהמה שאכלה את ענבי הבוסר מעץ הגפן, הועילה לעץ זה בכך שמנעה את יניקת הענבים מן העץ ועל ידי זה העץ ישתב. כ"כ, לגבי הפלת הוולדות של האשה ההרה, בעת שפגע בוולדות גרם בכך שהבעל לא יצטרך לשלם עבור מיילדת, וכן יוציא פחות הוצאות מזונות עבור אשתו שמעכשיו תסתפק במזונות מועטים שהרי כבר אינה הרה. מה שאין כן במקרה שלנו הנוק והרווח נעשים בשני דברים שונים. הנוק נעשה בהשחתת היצירה האמנותית האחת והרווח נעשה ביצירה האמנותית האחרת. ולכן יש לומר שדווקא בסוגיות הנ"ל נחלקו תנאים ויש הסוברים שמנכים את הרווח מדמי הנוק כיוון שהנוק והרווח נעשים באותו חפץ הרי הם חטיבה אחת, ולכן כשמעריכים את הנוק ההערכה היא כוללת ובסך הכל בקיוזו הרווח הנוק פחות וישלם למאן דאמר זה רק את הפרש.

משא"כ לגבי המקרה שלנו, גם מאן דאמר זה יודה שאין לנכות את הרווח מדמי הנוק, מאחר שנעשו בשני חפצים שונים שאין קשר ביניהם, אין להעריך את הנוק והרווח כחטיבה אחת אלא כל אחד בפני עצמו, ולכן השכן ישלם לראובן את מלוא הנוק עבור השחתת היצירה האמנותית. ואילו עבור הרווח שנגרם לראובן אין לשכן חלק בו, כיוון שהוא נוצר כתוצאה מהביקוש העולמי ליצירות אמנותיות אלו, ולא תולים זכות זו לשכן שכוונתו היתה לחבל ולא להועיל.

כ"כ בסוגיות תלמודיות אלו מעשה הנוק משפיע ישירות על הרווח והוא אף פועל יוצא ממנו, שהרי אכילת הענבים משפיעה באופן ישיר על אי יניקה מן העץ שבו היו ענבים אלו. כ"כ לגבי דמי מיילדת ודמי מזונות, הפלת הוולדות משפיעה באופן ישיר על העובדה שלא צריך מיילדת ונחסכים דמי המיילדת, וכן נחסכים דמי המזונות. משא"כ במקרה שלנו, השחתת היצירה האחת לא משפיעה באופן ישיר על היצירות האחרות אלא בעקיפין. ומה שמשפיע על התייקרותם של היצירות האחרות זה הביקוש העולמי ליצירות אלו. ולכן גם על פי סברא זו יש לומר שאף למאן דאמר שמנכים את הרווח מדמי הנוק, במקרה שלנו יודה שלא מנכים. לפי זה, השכן שהשחית את היצירה האמנותית ישלם לראובן את מלוא הנוק.

בגלל המורכבות של מקרה זה, ננסה לדמותו לסוגיה תלמודית נוספת. מובא בתחילת מסי' בבא קמא⁶¹:

61. דף ב, ע"ב.

"...שן ורגל היכא כתיבי, דתניא, ושלח⁶² זה הרגל, וכן הוא אומר⁶³:
 'משלחי רגל השור והחמור'. ובער⁶² זו השן וכן הוא אומר⁶⁴: 'כאשר
 יבער הגלל עד תומו'. אמר מר, ושלח זו הרגל וכן הוא אומר משלחי
 רגל השור והחמור, טעמא דכתב רחמנא משלחי רגל השור והחמור, הא
 לאו הכי במאי מוקמת לה, אי קרן, כתיב. אי שן, כתיב. איצטריך,
 סלקא דעתך אמינא אידי ואידי אשן, והא דמכליא קרנא הא דלא
 מכליא קרנא, קמ"ל. והשתא דאוקימנא ארגל, שן דלא מכליא מנלן,
 דומיא דרגל, מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא,
 אף שן, לא שנא מכליא קרנא לא שנא לא מכליא קרנא".

וכתב רש"י בביאורו שם וז"ל:

"אידי ואידי ושלח וזיער תרויביכו אשן, ושלח אחא לחיוביכו היכא דלא כליא
 קרנא, דמשמע כגון שאכלה ערוגה וסופו לחזור וללמוח אבל לא כתחילה.
 וזיער היינו היכא דמכליא קרנא, דמשמע וזיער שמצער לגמרי".

לפי פירושו של רש"י, בהמה שאכלה ערוגה של שחת בשדה חבירו, והערוגה
 עתידה לצמוח עם שחת חדש אבל לא כפי שהיה בתחילה לפני שהבהמה אכלה
 אותה, זה נחשב ללא מכליא קרנא. ובתוס' על אתר⁶⁵ הקשו על פירושו זה של
 רש"י, שמקרה זה נחשב למכליא קרנא, מאחר שגם בעל הערוגה יכול היה
 לקצור שחת זה ולתת אותו לבהמתו לאכילה, נמצא שבהמת חבירו שאכלה
 שחת זה הזיקה לבעל הערוגה בסכום זה שהשחת היה שווה, וביחס לזה, זה
 מכליא קרנא.

ולכן ביארו התוס' שלא מכליא קרנא פירושו, שהדבר שניזוק נשאר בעולם
 אבל הוא שווה פחות ממה שהיה שווה קודם לזיק כגון, בהמה שטינפה פירות
 להנאתה ולא אכלה אותם אלא נשארו בעולם. ובעל הבהמה שהזיקה צריך
 לשלם לבעל הפירות ההפרש שבין שווים של הפירות הטובים לפני שטונפו
 לשווים של הפירות לאחר שטינפה אותם. וז"ל התוס' שם: "הא דלא מכליא
 קרנא, פירש הקונטרס שחת שעתיד לצמוח אבל לא כתחילה. וקשה, והא
 מכליא קרנא, שגם הבעלים הם יכולים לקצור, אלא י"ל שטינפה פירות
 להנאתה".

במחלוקת זו שבין רש"י ותוס' בדבר המשמעות של "לא מכליא קרנא",
 הכריע הרשב"א כביאורו של רש"י שהכוונה היא לאכילת שחת כל שנזרעה
 לתבואה. אלא שבניגוד לרש"י שכתב "וסופו לחזור ולצמוח אבל לא כתחילה",
 כלומר, הצמיחה החדשה תהיה פחותה בטיבה מן הראשונה, כותב הרשב"א
 שהצמיחה החדשה תהיה טובה יותר מן הראשונה. זה נחשב לדעת הרשב"א

62. שמות כ"ב, ד.

63. ישעיה ל"ב, כ.

64. מלכים א' י"ד, י.

65. בד"ה הא דלא מכליא קרנא.

"לא מכליא קרנא", שהרי גם בעלי שדות השחת שולחים לשם את בהמותיהם כדי שיאכלו את השחת ואח"כ התבואה צומחת יותר טוב. וז"ל הרשב"א⁶⁶: "פרשיי לא מכליא קרנא, שחת שעתיד לצמות. והקשו עליו בתוס' דאף הוא מכליא קרנא, שהיו הבעלים יכולין לקצרו. ופירושו הם כגון שטינפה פירות להנאתה, ואינו מחוור בעיני, דא"כ היאך שאלו השתא דאוקימנא ארגל, שן דלא מכליא קרנא מנלן והוצרכו ללמדו מרגל דסתמו לא מכליא קרנא, הא אפילו לא למדוהו מרגל, מ"מ הרי היא תולדה דשן כנתחככה בכותל להנאתה וכדאמרינן לקמן תולדה דשן מאי ניהו נתחככה בכותל להנאתה וטנפה פירות להנאתה...".

מכוח קושיה זו ביאר הרשב"א כביאורו של רש"י וז"ל שם: "על כן נראה לי כדברי הרב ז"ל דשחת לא מכליא קרנא כל שזרעה לתבואה. ותדע, שאף בעלי התבואות משלחין שן בהמותיהן בשדותיהן כדי לאכול השחת ואח"כ תצמח התבואה ותצלח יותר. מ"מ, אם בא בעל השחת להשתלם, משתלם לפי נזקו, ולא כל מה שהבהמה מגרעת מן הפירות"⁶⁷, קריא מכליא קרנא". העולה מדברי הרשב"א שאע"פ שבעל השחת לא הפסיד מאומה, שהרי לאחר שבהמת המזיק אכלה שחת זה, התבואה תצמח יותר טוב ממה שהיה קודם לכן, ובסופו של דבר בעל השחת מרוויח מאכילה זו. ויותר מזה כותב הרשב"א, שבעלי השחת בעצמם שולחין את בהמותיהן לשדות השחת שיאכלו אותה כדי שתצמח התבואה יותר טוב.

כלומר, בעלי השדות בעצמם מביאים "נזק" זה על עצמם בכוונה תחילה, מפני שבדרך זו הם משבחים את התבואה שתצמח לאחר מכן, נמצא שכביכול בעל השחת נוח לו שבהמת המזיק אכלה את השחת שלו, אעפ"כ בעלי הבהמה שאכלה הבהמה שאכלה את השחת חייבים לשלם לבעל השחת שוויו של שחת זה שנאכל עתה, ולא מסתכלים על הרווח שעתיד לבוא מנזק זה. א"כ רואים שדנים את הנזק לפי שעת הנזק ולא לפי מה שעתיד להתפתח ממנו לעתיד לבוא. א"כ גם לגבי המקרה שלנו, יש לחייב את השכן של ראובן שהשחית לו את היצירה האמנותית ששוויה 50 אלף דולר, מפני שאנו מסתכלים על הנזק העכשווי ולא על מה שעתיד להתפתח ממנו. ואע"פ ששתי היצירות האחרות שוות עתה יותר משוויין שהיה קודם לכן כאשר שלוש היצירות היו בעולם, שהרי שתי היצירות הנותרות שוות עתה מאתיים אלף דולר, לעומת 150 אלף דולר שוויין של שלוש היצירות לפני ההשחתה, אע"פ כן אנו כאמור מסתכלים על הנזק העכשווי ולא על הרווח שעתיד לצאת ממנו, ולכן הנזק המידי הוא 50 אלף דולר ואת זה ישלם השכן לראובן.

66. בחידושי למס' בבא קמא דף ג, ע"א בד"ה אידי ואידי אשן.

67. בחידושי הרשב"א הוצאת מוסד הרב קוק בשנת התשמ"ז כתוב בהערות: "נראה שחסר כאן: ויהיכא דמשלם כל מה שהבהמה מגרעת מן הפירות". וכן בהערה 109 שם עמד על ההבדל בין רש"י לרשב"א בעניין אכילת השחת שרש"י כתב: "וסופו לחזור ולצמות אבל לא כנתחלה", ואילו הרשב"א כתב: "ואחר כך תצמח התבואה ותצלח יותר".

אבל לאחר עיון נראה שאין להשוות בין האירוע שלנו לסוגיה של שחת על פי הסברו של הרשב"א. בסוגיה דשחת הנוק שנגרם לבעל השדה באכילת השחת ע"י בהמת חברו, הוא נזק וודאי, עכשווי ומייד, לעומת הרווח שעתיד לבוא, שאיננו עתה בעולם, ושהוא עתיד לבוא רק לאחר הצמיחה החדשה של השחת שיביא בעקבותיו תבואה משובחת יותר, ולכן בעל השחת יכול לומר לבעל הבהמה שלם לי את הנוק שגרמת לי עכשיו.

אבל במקרה שלנו הרי בד בבד עם השחתת היצירה האחת עלה ערכן של שתי היצירות האחרות, ואי אפשר לנתק בין הנוק לבין הרווח שנוצר בעת ובעונה אחת, ואם נדון את המקרה כמכלול, יכול המשחית לומר לו לראובן, אין במעשה ההשחתה שלי נזק כספי שהרי היצירות האחרות עלה ערכן, נמצא שהמעשה שלי גרם לך לרווחים ולא לנזקים. ולכן לפי זה יש מקום לומר שאין לשכן לשלם לראובן על נזק זה שאינו עומד בפני עצמו שהרי בצידו השני יש רווח, ובסך הכל ראובן הרוויח ולא הפסיד.

אלא שע"פ האמור לעיל יתכן שזה שנוי במחלוקת תנאים וכפי שהוכחנו מסוגיות הגמ' "כחש גופנא" "יכי חיה" ו"יכי מוונות".

לסיום, ברצוני לציין, כי עשרה אירועים אלה והיישום שלהם בדיני נזיקין ע"פ סוגיותיה של מס' בבא קמא הם דוגמאות שכמותם ניתן להציע לכל סוגיותיה של מס' בבא קמא ומסכתות אחרות. חשוב להתרגל לחשיבה אחרת הרואה את הסוגיה התלמודית ואת דף הגמרא המקורי הרגיל כפתח לדיון בבעיות ובשאלות אקטואליות העומדות על הפרק. ובעצם דף הגמרא מזמין את הלומד ליישם את הנלמד בחיי המעשה ע"פ המציאות המשתנה וע"פ שאלות החיים העומדות על הפרק בכל דור ודור.

לית מאן דפליג שבעיות החיים שהעסיקו דורות קודמים אינן הבעיות המעסיקות את דורנו. כמו כן הבעיות של דורנו גם הם לא העסיקו את הדורות הקודמים, אבל הסוגיה התלמודית שנערכה ונכתבה ע"י דורות האמוראים היא הבסיס והיסוד לכל דיון ולכל פתרון הלכתי של בעיות ושאלות החיים של כל הדורות ושל כל הזמנים גם של דורנו זה שההתפתחות בו היא כה מהירה והבעיות ושאלות החיים משתנות מידי שנה ומידי יום ביומו. על כן נדרש מן המורה לגמרא ומן הר"מ של דורנו זה יותר יוזמה ויצירתיות רבה כדי לתרגם את הסוגיה התלמודית למציאות העכשווית ולהכניס לתוכה את האקטואליה והרלבנטיות לחיי היום יום של התלמיד.

אני רוצה להדגיש שוב ושוב. כיוון שגישה חדשה זו בהוראת הסוגיה התלמודית מזמינה את הלומד לדון בבעיות אקטואליות ורלבנטיות שיתכן וגם נוגעות לו הלכה למעשה. אין לראות בדיון התלמודי והעולה ממנו פסק הלכה מעשי, ובוודאי לא בשאלות מעין אלה אשר יש להן השלכות עצומות על חיי

החברה במדינת ישראל. מה עוד שההלכה למעשה מושפעת ונקבעת גם על פי שיקולים הלכתיים נוספים שאינם ממין הנושא הנדון, כגון "דינא דמלכותא דינא"⁶⁸, כלל הלכתי אותו קבע שמואל, ועליו כותב הריטבי"א בחידושו⁶⁹: "והא דשמואל הלכתא היא דהא מקשינן מינה הכא והתם בפרק חזקת הבתים⁷⁰ ולא אשכחן מאן דפליג עלה בשם דוכתא". וגם הרשב"ם במס' בבא בתרא שם כתב: "ולי נראה דהלכתא כשמואל, דהא רב נחמן דדינא הוי והלכתא כוותיה בדינא, דן כוותיה לקמיה. וגם הרבה אמוראים כשמואל סבירא להו לקמן וסליק שמעתין בהכי".

וכבר דנו הפוסקים בעניין תוקפו ההלכתי של "דינא דמלכותא דינא" גם על מלכות ישראל, וכפי שכתב בשו"ת "חתם סופר"⁷¹ על דברי הרשב"ם וז"ל: "והנה בהא דדינא דמלכותא דינא כתב רשב"ם בביב⁷⁰ הטעם, דהמדינה עצמה ניחא להו. וז"ל כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם, דינא הוא. שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטי, והלכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו על פי חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל, עכ"ל.

ועל כך הוסיף ה"חתם סופר" שם וכתב: "ולפי זה אין לחלק בין מלך אומות העולם למלך ישראל, שאפילו מלך ישראל שאין הארץ שלו כי אם לשבטים נתחלקה, מ"מ כל נימוסיו וחוקיו מקבלים עליהם ברצונם ומחילה גמורה הוא... אך הר"ן בנדרים⁶⁸ כתב: "וכתבו תוס' דוקא במלך או"י אומר דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שארץ ישראל - כל ישראל שותפים בה, עכ"ל. ומ"מ נראה לי דלא פליג אלא במסים ומכס שמטיל על כרחם ס"ל לא שייך לומר בני מדינה ניחא להו אלא משום שהוא אדון הארץ וא"כ יש לחלק בין מלכי ישראל למלכי או"י, אבל במנהגים ונימוסים... מודה הר"ן דהטעם משום דניחא להו ואין לחלק בין מלכי ישראל לאו"י".

ועיין עוד בקבצי "התורה והמדינה"⁷² בעניין תוקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל ע"פ הכלל ההלכתי "דינא דמלכותא דינא", וכן בספר "הלכות מדינה"⁷³. ובפרט בעניין העתקת תכנות ומשלוח וירוסים שיש להם השלכות לחיי חברה תקינים, בהם נוהגים בתי הדין הרבניים ע"פ חוקי המדינה וע"פ הכלל ההלכתי "דינא דמלכותא דינא"⁷⁴.

68. מסכת גיטין דף ג, ע"ב; נדרים כח, ע"א; ב"ק ק"ג, ע"א ובי"ב נד, ע"ב.

69. על מס' נדרים כח, ע"א (מהדורת הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים).

70. במס' בבא בתרא דף נד, ע"ב.

71. בחלק חושן משפט סימן מ"ד.

72. ת"א תשי"ט-תשי"ב.

73. ג"ח ירושלים תשי"ב-תשט"ו.

74. עיין באינציקלופדיה תלמודית כרך ז' ערך "דינא דמלכותא דינא" טורים רצה-שח.